

ימים בלי שנים

לפי «מגלת תענית» ועוד

מרגיש באיזמל (רש"י גורס: „אין בשר המת שבחי“ הגדל באדם מחמת מכה או כויה אינו מרגיש באיזמל כשחותכין אותו).

בירר תענית ב' יב אמור: כל אלה הדברים (שבמגלת תענית) לא בא אלא למנות ימים שנעשו בהם נסים לישראל. ושם ובריר מגלת א' ד ובר"ה בבלי יח—יס יש משא ומתן אם בטלה מגלת תענית או לא בטלה; והמסקנה היא שבטלה, כלומר: המועדים הרשומים בה אינם נוהגים עוד.

ברשימות הבאות נתונות כל הרשימות שבמגלת תענית, ובכלל זה גם אלה שבפרק האחרון, שהן רשימות ימי תעניות, חוץ מן הרשימות שיכלנו להכניסן בגוף הספר בערכים הנאותים, לפי הסדר מניסן ועד אדר, שכן הוא סדר השנה לענין המועדים.

א'—ח' בניסן: נקבע ענין הקרבת התמיד, ואין להספיד בהם. והמגלה מפרשת כי היתה מחלוקת בין הצדוקים, שהיו אומרים, כי התמיד נקרב משל יחיד, ובין החכמים שהיו אומרים, כי התמיד קרבן צבור הוא; ובאותם ח' הימים דנו בענין זה והחכמים גברו על הצדוקים ונצחום, וכל אותם הימים שדנום עשום יום טוב.

ח' בניסן עד סוף המועד (כ"א בניסן):

ןבריש „מגלת תענית“ אמור: אלה הם הימים שאין לצום בהם, ומקצת מהם שאין להספיד בהם—רש"י: מקצת מהם חמורים כל כך שאפילו להספיד בהם אסור. משנה תענית ב' ח דנה על הימים שלפני ולאחרי „כל“ הכתוב במגלת תענית“.

בפרק י"ב אמור: ולא כל הכתוב במגלה הזאת ראשון הוא ראשון, שני הוא שני, שלישי הוא שלישי, אלא תפס להם חדש ראשון וכל שיש בו; כלומר: אין מוקדם ומאוחר ברשימות, שכן המגילה לא נתכונה לרשימות היסטוריות או כרונולוגיות, ואין לה אלא מטרה דתית בלבד; ומשום זה רוב המאורעות שבמגלה זו אי אפשר לברר את שנתם.

ועוד שם: ומי כתב „מגלת תענית“? סיעתו של ר"א ב"ה בן חזקיה בן גרון (ובשבת יג: אמרו: חנניה בן חזקיה וסיעתו שהיו מחבבין את הצרות). ולמה כתבוהו? מפני שאין למודים בצרות ואין הצרות מצויות לבוא עליהם; אבל בזמן הזה שהם למודים בצרות והצרות באות עליהם, אם היו כל הימים דיו וכל האגמים קולמוסים וכל בני אדם לברין אינם מספיקין לכתוב הצרות הבאות עליהם בכל שנה ושנה. דבר אחר: אין שוטה נפגע (רש"י): אין פגע רע בא עליו, כלומר: אינו מכיר בפגעיו, כך כמה נסים באים לנו ואין אנו מכירים בהם; אין בשר המת

מפני שלא נתחייבו גלות בראשונה, ולא הגלה אותם לא יהושע בן נון ולא דוד מלך ישראל, וכיון שנתחייבו גלות גברה ידם של בית חשמונאי והגלה אותם, ואותו היום עשוהו יום טוב, ששמחה היא לפני המקום שמלכות הרשעה נעקרה מן העולם.

כ"ה בסיון איתגטלו דימוסנאי מיהודה ומירושלים; עין בגוף הספר ערך ג'תכ"ו-ג'תל"ח (עמ' 222).

כ"ה בסיון: נהרגו רבן שמעון בן גמליאל ור' ישמעאל בן אלישע ור' חנינא סגן הכהנים. תענית.

כ"ז בסיון: נשרף רבי חנינא בן תרדיון וספר תורה עמו. תענית.

י"ד בתמוז: בטל ספר הגזירות, ואין להספיד ביום זה. מפני שהיה כתוב ומונח לצדוקין ספר גזרות: אלו שנסקלין וכו' ועל פיו היו דנין את דיניהם, אבל לא היו יודעין להביא ראיה מן התורה וכו' שאין כותבין הלכות בספר וכו'. ואותו היום שבטלוהו עשוהו יום טוב. י"ז בתמוז: שרף אפוסטומוס את התורה. תענית.

ט"ו באב: משנה תענית ד' ה' תענית כו וילא ובי"ב קכא: לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיום הכפורים שבהן בנות ישראל יוצאות בכדי לבן שאולין שלא לביש את מי שאין לו וכו'.

ט"ו באב: זמן עצי כהנים, שלא להספיד בו. מפני שכשעלתה גלות ראשונה וכו' התקינו להם חכמים את יום ט"ו באב שיהיו מביאים בו קרבן עצים, וכל מי שהוא מעלה קרבן למקדש אפילו עצים פסור מאותו הספד של אותו היום וכו' (ועין ג'תי"ד עמ' 217/8). ואותן הימים אסורים בהספד ותענית בין משחרב הבית בין שלא חרב. ר' יוסי אומר: משחרב הבית מותרין מפני שאבל הוא להם. אריא

נקבע חג השבועות (עצרת) ואין להספיד בהם. והסכה היא: מחלוקת בין הביתוסים שהיו אומרים כי העצרת באה תמיד לאחור שבת (ביום א' בשבת), ובין החכמים שהיו אומרים כי העצרת באה ביום החמישים ממחרת הפסח (הינו יום נ' למן ט"ז בניסן); ובאותם הימים נקבע זמנו של חג השבועות כחכמים. ועין בתמ"ח ערך אמירת הפרשיות (עמ' 67). ד באייר - ראה ערך ג'תכ"ו בגוף הספר (עמ' 221).

י"ד באייר: נכיסת פסח קטן, ואין להספיד בו.

כ"ג באייר: יצאו בני הקראים (ז) מירושלים, הוא הכתוב, ש"ב ה: "וילכוד דוד את מצודת ציון היא עיר דוד", זה הוא מקום הקראים עכשיו, שהיו מצירים לבני ישראל, ולא היו ישראל יכולין לצאת ולבוא מפניהם ביום אלא בלילה, וכשגבר בית חשמונאי הגלו אותם משם, ואותו היום שעקרום עשוהו יום טוב.

כ"ז באייר: נטלו העטרות מיהודה ומירושלים. שבימי מלכות יון היו מביאים עטרות של ורד ותולין אותן על פתחי בתי ע"ז שלהן ועל פתחי החנויות ועל פתחי החצרות ושרין בשיר לעבודה זרה וכותבין על מצחו של שור ועל מצחו של חמור שאין לבעליהן חלק באלהי ישראל וכו', וכשגברה יד בית חשמונאי בטלום, ויום שבטלום עשוהו יום טוב. י"ז בסיון: נכבשה מגדל צור, זו קסרי בת אדום, שהיא יושבת בין החולות. היא היתה לישראל יתד רעה בימי יונים, וכשגברה יד בני חשמונאי כבשוהו והוציאו משם והושיבו ישראל בתוכו. ואותו היום שכבשוהו עשוהו יום טוב.

ט"ו וט"ז בסיון: גלו אנשי בית שאן ואנשי בקעתא, ואף הם היו יתד רעה לישראל בימי יונים כלפי הערביים,

בר צדוק: אני הייתי מבני בניו של סנואה בן בנימין, וארע ט' באב להיות בשבת והתענינו ודחינוהו (עין עירובין מא.) והתענינו בו ולא השלמנוהו, מפני שיום טוב שלנו הוא.

העניית לא: מט"ו באב ואילך תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה לפי שאינן יבשין (רש"י: ומאותו הזמן אין כח בחמה ליבשן וחיישינן מפני התולעת. לפי שעץ שיש בו תולעת פסול למערכה.) ויום זה נקרא יום תבר מגל (שבירת הגרון שפסק החוטב מלחטוב עצים).

כ"ד באב (כ"ב קטו הגירסא היא: כ"ד בטבת): שבנו לדיננו. בימי מלכות יון היו דנין כריני עכו"ם לפי דעת הצדוקים בענין ירושת הבת וכו'. וכשגברה יד בית חשמונאי בטלום והיו דנין בדיני ישראל. ואותו היום שבטלוהו עשוהו יו"ט.

ז' באלול – עין לעיל ז' באיר וערך ג'תכ"ז (עמ' 221).

י"ז כאל ל: איתנטילו (גורשן) הרומאים (?) מיהודה ומירושלים, מפני שהיו מצירין לבני ירושלים ולא היו יכולין לצאת ולבוא מפניהם ביום אלא בליה. ובמה היו מצירין להם? מלכי יון מושיבין קסטיראות בעירות להיות מענים את הכלות. ואחר כך היו נישאין לבעליהן ומנעום את ישראל שלא לשמוח עם נשותיהם לקיים מה שנאמר, דב' כ"ח ל "אשה תארש ואיש אחר ישגלנה", ולא היה אדם מבקש לישא אשה בפני הקסטיראות. חזרו ומכניסין אותן בחשאי וכו'. וכשהיו שומעים קול ריחים בבורני היו אומרים: "שבוע הבן, שבוע הבן" (כלומר ברית מילה); וכשחיו רואים אור הנר בבור חיל היו אומרים: "משתה שם, משתה שם". ובת אחת היתה למתתיהו בן יוחנן כהן גדול, וכשהגיע זמנה

להנשא בא הקסטרין לטמאה ולא הניחו אותו וקנאו מתתיהו ובניו וגברה ידם על מלכות יון ונמסרו בידם והרגום, ובאותו היום שבטלוהו עשוהו יום טוב. כ"ב באלול: שבנו להרוג רשעים.

מפני שהיו יונים שרויים בא"י, ולא היו ישראל יכולין לשלוח יד ברשעים שבהם, עד שיצאו (היונים) משם. המתינו להם ג' ימים אם יעשו תשובה, ולא עשו תשובה. נמנו עליהם והרגום, ואותו היום שהרגום עשוהו יום טוב.

ג' בתשרי: בטלה הזכרה מן השטרות, שפעם אחת גזרה מלכות יון הרשעה גזירה על ישראל ואמרו להם: אין לכם חלק באלהי ישראל, ולא היו מזכירין שם שמים בפיהם. וכשגברו בית חשמונאי ונצחום התקינו שיהיו כותבין שם שמים אפילו בשטרות, וכך היו כותבין: בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול שהוא משמש לאל עליון. וכששמעו חכמים בדבר אמרו: וכי מזכירין שם שמים בשטרות? למחר פורע זה את חובו וקורע את שטרו ונמצא שם שמים מוטל באשפה, ובטלום. ואותו היום עשוהו יום טוב. – ועין ר"ה יח.

ה' בתשרי: מתו כ' אנשים מישראל ונחבש ר' עקיבא בן יוסף בבית האסורין ומת. תענית.

י' בתשרי (יום כפור) – עין לעיל ט"ו באב. כ"ג במרחשון: איסתתר הסורג מן העזרה (עין משנה מדות ב' ג), מפני שבנו גויים מקום בעזרה והיו מעמידים בתוכו אבנים טובות שיהיו מונחות עד שיבוא אליהו ויעיד עליהם אם טמאות ואם טהורות הן, ונמנו עליהן וגנוזו אותן. ואותו היום שנגנוזו עשוהו יום טוב.

כ"ה במרחשון: אחידת שומרון שורא. ומה היא אחידת שומרון? מפני שכשעלתה גלות הראשונה הלכו להם למטליא זו

מן התורה יהא ראוי לישוב בסנהדרין וכו' (ועין שם כל המעשה, כיצד נסתלקו הצדוקים אחד אחד). ובאותו היום שנסתלקה סנהדרין של צדוקים וישבה סנהדרין של ישראל עשוהו יום טוב.

כ"ב בשבט: יום טוב שאין להספיד בו. ולמה שנו זה מזה? אלא שבראשון מת הורדוס (עין לעיל ז' בכסלו). ובוה מת ינאי המלך, ששמחה היא לפני הקב"ה כשהרשעים מסתלקין מן העולם וכו' (ועין שם המעשה איך הציצה שלמינין אשת ינאי את החכמים שהוא צוה להרגם ביום מותו). ואותו היום שמת ינאי המלך עשוהו יו"ט.

כ"ב בשבט: בטלה העבודה שאמר השונא להביא להיכל, שלא להספיד ביום זה. יום ששלח גסקלגס את הצלמים להעמידם בהיכל ובאה השמועה לירושלים ערב יו"ט הראשון של חג. אמר להם שמעון הצדיק: עשו מועדיכם כשמחה, שאין אחד מכל הדברים הללו ששמעתם יקיים וכו'. מיד שמע קול מבית קדשי הקדשים שהוא אומר: בטלה העבודה שאמר השונא להביא להיכל, נהרג גסקלגס ובטלו גזרותיו. וכתבו אותה שעה וכוננו וכו' (ועין שם המשך המעשה, ומקצתו בסוטה לג). עד שלבטוף באה אגרת שנהרג גסקלגס ובטלו גזרותיו. מיד נטלו את הצלמים וגררו אותם. אותו היום עשוהו יו"ט (ועין ג'תכ"ו—ג'תל"ח בערכים ע"ד שמעון הצדיק, 222). כ"ח בשבט: צוקה אנטיוכוס המלך מירושלים, מפני שהיה מצר לישראל ובא להחריב את ירושלים ולהשמיד את כל היהודים, ולא היו ישראל יכולין לצאת ולבוא ביום אלא בדלילה, ושמעו שמועות רעות והלך לו ונפל במקומו. ואותו היום שבטלוהו משם עשוהו יו"ט. ח' וט' באדר: יום תרועות מטר. ואם התריעו בראשון למה התריעו בשני?

של כותים ולא הניחום; באו לים בוסטי וישבו אותה והקיפוה עיר חומה ונסמכו לה עיירות רבות מישראל, והיו קורין אותה ערי נברכתא.

כ"ז במרחשון: נקבע להעלות סולת על המזבח. מפני שהיו צדוקין אוכלים מנחת בהמה. נטפל להם ר' יוחנן בן זכאי, אמר: שוטים, זו מנין לכם? וכו'. ג' בכסלו: איתנטילו סימותא מן דרתא (שער). מפני שבנו יוגים סימואות סימואות בעזרה. וכשגברה יד בית השמונאי בטלום והוציאו משם. ואותו יום שבטלום עשוהו יום טוב.

ד' בכסלו: יום טוב. יום שמת הורדוס. מפני שהיה הורדוס שונא את חכמים, ששמחה היא לפני המקום כשהרשעים מסתלקין מן העולם. ואותו היום שמת הורדוס עשוהו יום טוב.

כ"א בכסלו: יום הר גריזים, שאין להספיד בו. יום שבקשו כותים את בית אלהינו מאלכסנדרוס מוקדון להחריבו ואמרו לו: מסור לנו חמשה כורים ארץ בהר המוריה, ונתנה להם. וכו' עין בגוף הספר ערך ג'תכ"ו—ג'תל"ח (עמ' 221/2).

כ"ה בכסלו: יום הנוכה; ח' ימים שאין להספיד בהם—עין ערך ג'סכ"ב (224).

ח' בטבת: נכתבה התורה יוגית בימי תלמי המלך והחשך בא לעולם ג' ימים. תענית.

ט' בטבת: לא כתבו רבותינו על מה יש להתענות; ולפי הכל בו מתו ביום זה עזרא ונחמיה.

כ"ח בטבת: ישבה הכנסת על הדין. מפני שכשהיו צדוקין יושבין בסנהדרין שלהם ינאי המלך ושלמינין המלכה יושבת אצלו, ולא אחד מישראל יושב עמם חוץ משמעון בן שטח. והיו שואלין תשובות והלכות. ולא היו יודעין להביא ראיה מן התורה. אמר להם שמעון בן שטח: כל מי שהוא יודע להביא ראיה

פליטה, והלכו להם לבית זבדאי וישבו שם עד שחשכה וברחו משם וכו'. ובאותו היום שברחו משם עשוהו יו"ט.

כ' באדר: צמא העם למטר וירד להם מפני שהיה רעבון ובצורת בארץ ישראל ג' שנים זו אחר זו, והתפללו ולא ירדו גשמים, וכיון שראו שיצא רוב אדר הלכו להם אצל חוני המעגל וכו' (והמעשה בקצת שנויים מובא בתענית י"ט). ואותו היום עשוהו יו"ט מפני שאין הגשמים יורדים אלא בזכותם של ישראל וכו'.

כ"ח באדר: באה בשורה טובה ליהודים שלא יסורו ממצוות התורה, שלא להספיד ביום זה, מפני שגזרו מלכי יון על ישראל שלא יעסקו בתורה וכו' מה עשה יהודה בן שמוע וחבריו? עמדו והלכו אצל מטרוניתא אחת וכו' (עין ר"ה יט. ותענית יח). ולא זזו משם עד שהתירו להם ג' מצוות: למול את בניהם ולעסוק בתורה ולשמור את יום השבת ושלא יעבדו ע"ז. אותו היום עשאוהו יום טוב].

אלא ראשון משנה זו ושני משנה אחרת. י"ב באדר: יום טוריינוס, שתפשו את לוליינוס ואת פפוס אחיו בלודקיא (ועין כל המעשה שם ובתענית יח וירר תענית ב' יב ומגילה א' ד).

י"ג באדר: יום ניקנור. אמרו: ניקנור אחד מאיפרכים של מלכי יונים היה וכו' (עין במקורות המראים מעשה הריגתו).

י"ד וט"ז באדר: פורים—עין ג'ת"ה. ט"ז באדר: הרשו לבנות את חומת ירושלים, שלא להספיד בו. מפני שסתרוה אויבים, וכשהתחילו לבנותה אותו היום עשוהו יו"ט, ששמחה היא לפני המקום שירושלים נבנית וכו'.

י"ז באדר: קמו הגויים על פליטת הסופרים במדינת בליקי' (בירר תענית ב' יב: בולקים) ובית זבדאי והיו פורקין לבית ישראל. שכשירד ינאי המלך להרוג את חכמים ברחו לפניו והלכו להם לסוריא ושרו במדינת קוסליקוס ונכנסו האויבים עליהם שבאותו מקום וצרו עליהם להרגם והזיעו בהם זיע גדולה והכו בהם מכה רבה והשאירו בהם

מדרש זמנים

קבץ מאמרי התלמוד והמדרשים שיש בהם מיסוד חשובי זמנים

לו לקב"ה שחוק אלא אותו יום בצבד; ועי"ש סדר יומו של הקב"ה: י"ב שעות הוא היום: ג' הראשונות יושב ועוסק בתורה, שניות יושב ודן את כל העולם כלו וכו'; שלישיות יושב וזן את כל העולם כלו וכו'; רביעיות יושב ומשחק עם לוייתן וכו' או מלמד תינוקות של בית רבן וכו'; ובליילה מה הוא עושה? ועי"ש תשובות שונות ועין גם דף ד. ועין ב'תמ"ח ערך מתן תורה מאמר מתדב"א (עמ' 64).

ג- מזמור זה נקרא שיר של פגעים;

ועין צ"א.

ג א: מזמור לדוד—י"ש תהי תרכה ותרצה: לדוד מזמור/ מלמד ששרתה עליו שכינה (רוח הקדש) ואח"כ אמר שירה; מזמור לדוד/ מלמד שאמר שירה ואח"כ שרתה השכינה (רוח הקדש) עליו, ללמדך שאין השכינה שורה מתוך עצלות (עצבות?). ד ה: מעת דגגנס ותירושם רבו—ויקרי כ"א ו: עת' פה משמעו: לעולם.

ר א: למנצח בנגינות ע"י השמינית—י"ש תהי תרלד: על ארבע מלכויות שהן שמונה, ואדום היא השמינית וכו' הרי ח' שהם ד': בכל כשדים, מדי פרס, יון מוקדון, אדום שעיר, הרי ח' מלכויות—שם תרצה: כל מקום שנאמר, למנצח בנגינות' אינו אלא לעתיד לבוא.

י"ש ג: יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחזה דעת— מ"ד תהי י"ש תהי תרעג: בשעה שהזקנים נכנסין לעפר את השנה נוטלין מן היום ונותנין ללילה, ומן

הערה, המאמרים הקשורים לאיזה פסוק מכל ספרי התנ"ך (חוץ מאלה המנויים פה, וגם כמה פסוקים מאלה) משולבים בתוך המאורעות שהורצו בנוף הספר, ומקומו של כל פסוק אפשר למצוא לפי המפתח. פרק זה משמש השלמה של 'מדרש זמנים': א) לספרי תהלים, משלל, איוב, שיר השירים, איכה וקהלת, שלא היה נוח להכניסם בנוף הספר; ב) קבוצת מאמרים שאינם קשורים לשום פסוק, והם מסודרים פה לפי עניניהם.

א

תהלים

נצח, סלה, ועד—ג' מלים אלה מצויות הרבה ביחוד בתהלים—ערויב נד: כל מקום שנאמר, נצח, סלה, נעד, אין לו הפסק עולמים.

א ב: ובתורתו יהגה יומם ולילה; וביהושע א' ח: וזגית בו יומם ולילה—לפי מ"י צט: כל מי שהוא שונה ב' פרקים שחרית וערבית קים הכתוב הנ"ל—מהו שילמד אדם חכמת יוגיית? אם בשעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה מותר, ועי"ש.

א ג: אשר פריו יתן בעתו—כתובות סב: זה המשמש מסתו מערב שבת לערב שבת, וזוהי עונת תלמידי חכמים—י"ש תהי תריז: אלו תלמידיו של אדם שהוא יגע בהם אלו ב' שעות ביום וא"ל ב' שעות בלילה.

ב ד: יושב בשמים ישחק—ע"י ג: אין

י"ט ז: ואין נסתר מחמתו - ב"ר ר' ס: בא' בתקופת תמוז אין צל לכל בריה.

כ"ב: יענך ה' ביום צרה - מדר תהלים: ט' פסוקים יש בזמור זה כנגד ט' חדשים שחאשה מעברת בהם - בספרינו נמנים י' פסוקים, ונראה כי אין המדרש מונה, למנצח מזמור לדוד לפסוק א', או שלא נמצא בספרנו.

כ"ב א: למנצח על אילת השחר - לפי מגלה סו ורש"י יומא כט. אמרה אסתר הפרק הזה. יומא כט: מה אילה זו קרניה מפצילות לכאן ולכאן אף שחר זה מפציע לכאן ולכאן וכו'. למה נמשלה אסתר לשחר? לומר לך: מה שחר סוף כל הלילה, אף אסתר סוף כל הנסים. והלא יש חנוכה? נתנה להכתב אמרנו (וגם חנכה לא נתן להכתב); אבל במגלה ה' יש דעה, כי גם מגלת אסתר אם כי ברוח הקדש נאמרה, בכל זאת נאמרה לקרות ולא נאמרה להכתב. - י"ט תה' תרפה: על אילת השחר - למי שהוא קופץ כאיל ומאיר לעולם בשעת חשכה. ואימתי הוא מאיר? בלילה. אעפ"י שהוא לילה יש בו אורה, הלבנה והכוכבים והמזלות. אימתי הוא חשך? בעלות השחר והלבנה שוקעת והכוכבים נכנסין והמזלות הולכים להן, אותה שעה אין חשך גדול הימנו, ואותה שעה הקב"ה מעלה את השחר מתוך החשך ומאיר לעולם. ועין שם עוד דמויים בין אסתר והשחר.

כ"ב א: זרע יעבדנו יספר לה' לדור - תנ' וירא: גדולה מילה שאין התינוק נכנס למנין הדורות אלא למי שהוא מל.

כ"ד: - השיר שהיו הלויים אומרים במקדש ביום א' בשבת. ועין מ"ח.

כ"ה ה: אותך קייתי כל היום - י"ט תה' תשי"ב: וכי אפשר לו לאדם להתפלל כל היום? אלא לפי שהעולם הזה יום הוא לעובדי אלילים ולילה לישראל, לכך נאמר וכו'.

הלילה ונותנין ליום (פרוש "זית רענן": שלענין חשבון מולדות ועבורין נחשב יום מן שעה ו' קודם חצות עד שעה ו' אחר חצות בכל ימי השנה, וגם בתקופות תמוז וטבת). כיצד? ד' תקופות בשנה. מתקופת ניסן עד תקופת תמוז היום ל'ה מן הלילה (כלומר: היום מתארך והלילה מתקצר) אחד מל' בשעה (בכל יום בחשבון בינוני; ז"ר: אם כן בתקופת תמוז היום הוא בן ט"ו שעות, והכל לפי האקלימיים; כונתו: לפי מעלות האורך והרוחב של הארץ); מתקופת תמוז עד תקופת תשרי היום פורע ללילה; מתקופת תשרי עד תקופת טבת הלילה ל'ה מן היום; מתקופת טבת ועד תקופת ניסן הלילה פורע ליום. נמצאו בתקופת ניסן ותשרי אין חיבין זה לזה כלום (כלומר: היום והלילה שווים); נוטלין ופורעין זה לזה בפנינוסין (פרוש שם: רבית ונשך; אבל עין לקמן קי"ב ה' ששם משמע להפך, ולכן נראה לי להגיה: בפנינוסין) ואין אחד שומע ביניהם ואין מדתן כבני אדם שפורעין חוב בעדים ובית דין; "אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם" (ד). ולמטן הזקנים נוטלין מן היום ונותנין ללילה ונוטלין מן הלילה ונותנין ליום ואין אומר ואין דברים: כשיוצאין מבית הועד, בכל הארץ יצא קום" (ה), הם אמרו אימתי ראש השנה ואימתי שאר מועדות, ובקצה תבל מליהם" (ש) כמה בחדש כמה בתקופה. - ועין שם וברמו תרעז על מהלך השמש והירח: כקלע של ספינה השמש מהלך; כספינה הבאה מבריטניא שיש בה שס"ה חבלים כמנין ימות החמה וכו'.

י"ט ה: לשמש שם אהל בהם - תנ' תצוה

ה: היום הזה נתון בתוך תיקו ובתקופת תמוז יוצא מתוך תיקו בשביל לבשל את הפרות, ואין העולם יכול לעמד בו. למה? שאורו קשה.

נימה—אמות בערב שבת? אמר לו: „כי טוב יום בחצרך מאלף“, פ"ד יא. טוב לי יום אחד שאתה יושב ועוסק בתורה מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח. (ובירור שק ב"ה: ימים שלמים אני מונה לך ולא ימים חסרים). בכל יום שבת היה יושב ועוסק בתורה וכו'.

מ"ב ג: מתי אבוא ואראה פני אלהים — י"ש תה' תשמא: אמרו ישראל: רבוש"ע, אימת אתה מחזיר לנו הכבוד שעלינו ג' פעמי רגלים ורואים פני שכינה? אמר להם: בני, בעולם הזה אתם עולים בשנה ג' פעמים, כשיגיע הקץ אתם עולים שם בכל חדש, שנאמר, ישע' ס"ו כג: „והיה מדי חדש בחדשו“ וכו'.

מ"ב ט: יומם יצוה חסדו ובלילה שירה עמו—הגיגה יב: הן כתות של מלאכי השרת ברקיע „מעון“ שאומרות שירה בליל וחשות ביום מפני כבודן של ישראל.

מ"ו ג: על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים — תדב"א: י"ש ישע' תמו: צדיקים שעתיד הקב"ה להחיות שוב אינם חוזרים לעפרם וכו'. ואם תאמר: אותן אלף שנים שהקב"ה עתיד לחדש את עולמו וכו'. מה הם עושים? הקב"ה עושה להם כנפים כנשרים ושטים על פני המים שנאמר כנ"ל.

מ"ח — שיר הלויים במקדש ליום ב' בשבת. ועין פ"ב.

מ"ט יג: ואדם ביקר בל ילין — י"ש תה' תשמג: ר' אמי אומר: אדם הראשון לא לן בכבודו, שנאמר כנ"ל. ורבנן אומרים: אדם לן בכבודו, ולמוצאי שבת נטל זיוו ממנו וטרדו מנן עדן. אעפ"י שנחקלקלו מאורות מערב שבת לא לקו עד מוצאי שבת. כיון ששקעה חמה בליל שבת בקש הקב"ה לגנוז את האורה וחלק כבוד לשבת באורה.

כ"א: ה' אורי וישעי—פסיק' כו: רבנן פתרי להאי קרא בר"ה ויום הכפורים: אורי' בר"ה, וישעי' ביוכ"פ וכו'.
כ"ו ב: צרי ואויבי לי המה כשלו ונפלו—שם: בימות החמה שס"ה יום, „השטן“ גמטריא שס"ד, שכל ימות השנה השטן מקטרג וביה"כ אינו מקטרג.

כ"ח ה: כי לא יבינו אל פעולות ה'— י"ש תה' תשיח: אלו תקופות.

כ"ט ג: קול ה' על המים—פס' קיב: לא ישתה אדם מים לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות, ואם שתה דמו בראשו מפני סכנה של רוח רעה ותקנתו היא שיאמר זו הקולות שבפרק זה.

ל"ב ו: על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא—י"ש תה' תשיח: אמר ר' יוסי: יהא חלקי עם המתפללים עם דמדומי חמה—לעת מצוא: לעת מצוי של יום. ל"ג יט—סו: משמים הביט ה' ראה את כל בני האדם וכו'—פסוקים אלה משמשים במשנה ר"ה טו. סמך למאמר: בר"ה כל בני עולם עוברין לפניו כבני מרון. ועיי"ש טז—יח על ענין הזמנים שהעולם נדון בהם ועל משפט בני האדם בראש השנה וגזר דינם ביום כפור.

ל"ז יח: יודע ה' ימי תמימים—י"ש תה' תשל: כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים. כל מי שנאמר בו „תמים“ השלים שניו אפילו למדת שבוע—כלומר: עד לאותו יום בשבוע שנולד בו.

ל"ט ה—שבת ל: אמר דוד לפני הקב"ה: „הודיעני ה' קציו“. אמר לו: גזרה היא מלפני שאין מודיעין קצו של בשר ודם. „ומדת ימי מה זיאז?—גזרה היא מלפני שאין מודיעין מדת ימיו של אדם. „ואדעה מה הדל אני? אמר לו: בשבת תמות.—אמות בא' בשבת? אמר לו: כבר הגיעה מלכות שלמה בנך ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלוא

בא' באלול ר"ה למעשר בהמה. ר' אלעזר ור' שמעון אומרים: אימתי, לבשו כרים הצאן? בזמן שיתרוצעו אף ישירו; אימתי שבלים אומרות שירה? בניסן. מתעברות בניסן (ורק המקדימות מתעברות באדר) ויולדות באלול, ר"ה שלהן תשרי. ולכן: בא' בתשרי ר"ה למעשר בהמה. אבל פרוש זה ש' הגמרא נפרך וטעמי ר' מאיר וכו' מתפרשים באופן אחר.

ס"ח כ: ברוך ה' יום יום-עין ברכי מ...
 ס"ט כט: ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו - ר"ה טו: ג' ספרים נפתחין ברה וכו' צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורים - לאלתר למיתה. בינונים תלויים ועומדים מרה ועד יוכיפ. ועי' דברי בית שמאי ובית הלל על פושעי אומות העולם בגופן שיורדין לגיהנום וגדונים בה י"ב חדש. ואח"כ גופן כלה וכו'.

ע"ב ה: ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים - עין ברכי טו: שבת קיה - סני צט: ימות המשיח ג' דורות. - ועין ב'תמ"ח ערך מלחמת עמלק (עמ' 62).

ע"ג כב: ואני בער ולא אדע - קבלתי' א' לא: זה היה ראוי להיות תחלת הספר, אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה.
 ע"ד ב: זכור עדתך קנית קדם - י"ש תה תמ"ט: מלמד שנבראו ישראל קודם שנברא העולם.

ע"ד טו: לך יום אף לך לילה - ב"ר ו ג: לך היום ולך הלילה מקלס, מה היום אף הלילה ברשותך, בשעה שאתה עושה לנו נסים ביום, לך היום, בלילה - אף לך הלילה; נסים ביום אנו אומרים לפניך שירה ביום, שפי ה' א: „ותשר דבורה וכו' ביום; נסים בלילה אנו אומרים לפניך שירים בלילה, ישע' ל כט: „השיר יהיה לכם כלי' התקדש חג".
 ע"ז ו: חשבתי ימים מקדם שנות עולמים - שמו"ר מ"ה ב: אמרה כנסת ישראל

ועין עמ' 12 טור ב.

נ"א ז: הן בעוון חוללתי - נדה לא: אין אשה מתעברת אלא סמוך לוסתה; סמוך לסבילתה, שנ' ובהטא יחמתי אמי. ע"ש.
 נ"ו ג: אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי - ירר נדר' ה' וכתובות א' ב: בת ג' שנים ויום אחד. בא עליה (אדם) הרי זה בסקילה (אם היא מאורסה); נמלכו בית דין לעבר (את השנה. או החדש) ובא עליה באותו היום (הרי עדין אינה בת ג' שנים ויום אחד) אינו בסקילה. בת ג' שנים ויום אחד (אם נבעלה ביום זה) ונמלכו בית דין לעבר (כנ"ל) הבתולין חוזרין (שכן עדין אינה בת ג' שנים ויום אחד. וכפי האמור שם הרי זה „כעוכר את העין וחוזרת וצוללת"). ואם לאו - אין הבתולין חוזרין („פני משה": שאף הטבע מסכמת לדעת בית דין על ידי גזירת ה'; וזהו: לאל גומר עלי').
 ועין מדר' ש"ט ט ד.

נ"ז ט: וכנור אעירה שחר - עין להלן קי"ט סב ותני בהעלותך י.

ס"א ה: אגורה באהלך עולמים וכו' - ירו' שקי ב' ה: וכי עלתה על דעתו של דוד שיהא חי וקים לעולמים? אלא כך אמר דוד לפני הקב"ה: אזכה שיהיו דברי נאמרין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות; ועין יבמות סוף צו.

ס"ב י: במאזנים לעלות המה מהבל יחד - פסיק' כג: כל הבלים וכזבים שישראל עושין בעוה"ז וכו' במאזנים מתכפר להם, בחדש שמולו מאזנים - תשרי.

ס"ה יד: לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרוצעו אף ישירו - לפי ר"ה ה. ר' מאיר מפרש: אימתי, לבשו כרים הצאן? בזמן שעמקים יעטפו בר', ואימתי, עמקים יעטפו בר' באדר. (הצאן) מתעברות באדר (ורק המאחרות מתעברות בניסן) ויולדות (לאחר ה' חדשים) באב. ר"ה שלהן אלול. ולכן

שרואה אותו אין לו חיים בעולם; ועי"ש תאורו), והוא שולט מ"ז בתמוז עד ט' באב בצהריים, מד' שעות עד ט' שעות. וביתר פרטים על, קטב מרירי עין

י"ש תתקמה ותה' תתמב.

צ"א יא: כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך—י"ש תה' תתמב: אם ראית צדיק יוצא לדרך ואתה מבקש לצאת לאותה הדרך, הקדם או אחר עליו ג' ימים כדי שתצא עמו לדרך, מפני שמלאכי שלום מלוין אותו, כנ"ל. וברשע להפך: הקדם או אחר ג' ימים כדי שלא תצא עמו לדרך, מפני שמלאכי שטן מלוין אותו, תה' ק"ט ו.

צ"ב—שיר הלויים במקדש ביום השבת. משנה סוף תמיד, ובר"ה לא, מבוארים הטעמים, ועין שם לולא—י"ש בר' לח ותה' תתמב (ועי"ש): מזמור זה אדם הראשון אמרו ונשתכח מדורו ובא משה וחדשו על שמו, "מזמור שיר ליום השבת" שלא שמשה עמו אפלה. אתה מוצא בכל יום כתוב, בר' א: "ויהי ערב ויהי בקר", יום השבת אין כתיב עמו, ערב: ל"ו שעות היה היום וכו' עין עמ' 12 ראש סור ב.

צ"ב ג—ברכ' יב: "להגייד בבקר חסדך"—תפלת, "אמת ויציב"—ואמונתך בלילות—תפלת, "אמת ואמונה".

צ"ג—שיר הלויים במקדש ביום ו' בשבת. ועין צ"ב.

צ"ד—שיר הלויים במקדש ביום ד' בשבת. ועין פ"א.

צ"ה י: ארבעים שנה אקוט בדור—סב' צט: ימות המשיח מ' שנה. צ"ו יג: כי בא לשפוט הארץ—פס"כ"ה: בר"ה וביוי"כ.

ק—נקרא שיר של תודה. שבועות טו, רש"י.

ק"ד יט: עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו—שמו"ר ט"ו כב: שס"ה חלונות ברא הקב"ה ברקיע, קפ"ג במזרח, קפ"ב

לפני הקב"ה: רבוש"ע! יושבת אני ומחשבת ל כמה שנים גאלתני ממצרים, וחוזרת ואומרת: ל כמה שנים גאלתני מבבל, ומחשבת אני ואומרת: כמה שנים יש לי מיון.

פ"א—שיר הלויים במקדש ביום ה' בשבת. ועין צ"ג.

פ"א ד: תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו—ביצה טו: איזהו חג שהחדש מתכסה בו (כלומר: הלבנה לא נראית בשעת מולדה)? הוי אומר זה ראש השנה. ועין פסיק כג.

פ"א ה: כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב—ירר ר"ה א' ג: אמרו ב"ד: היום ר"ה, הקב"ה אומר למלאכי השרת: העמידו בימה, יעמדו סניגורין, יעמדו קטיגורין (לדון את העולם) שאמרו בני: היום ר"ה; נמלכו ב"ד לעברה למחר, הקב"ה אומר למלאכי השרת: העבירו בימה, יעברו סניגורין, יעברו קטיגורין, שנמלכו בני לעברה למחר—אם אינו חק לישראל' כביכול אינו, משפט לאלהי יעקב. ועין פסיק ה.

פ"ב—שיר הלויים במקדש ביום ג' בשבת. ועין צ"ד.

פ"ט טו: אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון—י"ש תה' תתמב: ה' זקנים שהיו נכנסין לעבר שנה הקב"ה יורד ומצמצם שכינתו ביניהם, שאם טעו בדבר הלכה, הוא מאיר עיניהם בהלכה.

צ"א א—ט: נקרא ביחד עם מזמור ג' שיר של פגעים (ויש אומרים: נגעים) לפי שבועות טו וירר ערובין י' א—י"ש תה' תתמב: מי אמר המזמור הזה? אנו סבורים ששלמה אמרו, ולא אמרו אלא משה בשעה שהיה עולה לרקיע ולן שם ק"כ לינות (לאחר מתן תורה).

צ"א ו: מדבר' באפל' יהלך מקטב ישוד צהרים—תנ' נשא כג: זה "קטב מרירי", דב' ל"ב כה, (מין מזיק פורה, שכל מי

היום לָוֶה מן הלילה מתקופת טבת עד תקופת תמוז, ולילה לָוֶה מן היום מתקופת תמוז עד תקופת טבת, הלבנה לֹוה מן הכוכבים והכוכבים לֹוין מן הלבנה, האור מן השמש והשמש מן האור וכו' לֹוין זה מזה ועושין שלום זה עם זה בלא דברים, ובשר ודם לֹוה מחברו ומבקש לבלעו ברכיב ובגזל וכו'.

ק"ג—ק"ח—מזמורים אלה נקראים בשם הכולל "הלל", והיה נאמר בביהמ"ק בייב ימים יודעים; ומאז בפסח ובר"ח (בדלוג קט"ו וקט"ז) ובי"ח (בגולה: בכ"א) ימי החגים הגדולים: א' של פסח (ובגולה: א' וב'), עצרת (שבועות; ובגולה: ב' ימים), ח' (בגולה: ט') ימי סוכות וח' ימי חנוכה, וירר סוכה ד' ה מונה: י"ח יום ולילה אחד, כנ"ט ועוד ליל יו"ט הראשון של פסח, ופס"ק כט מבאר משום מה אין גומרים הלל בשאר ימי הפסח? בשביל שמתו בו המצרים, וכתוב משלי כ"ד יז: "בנפול אויביך אל תשמח". — הלל זה מי אמרו? מחולקות הדעות: נביאים שביניהם תקנו להן לישראל שיהיו אומרים אותו ע"כ פרק ועל כל צרה שלא תבוא עליהן וכו'; משה וישראל בשעה שעלו מן הים; דוד אמרו; יהושע וישראל אמרוהו וכו'; דבורה וברק; חזקיה וסיעתו; חנניה מישאל ועזריה; מרדכי ואסתר. — בשם "הלל הגדול" או "הלל המצרי" נקראים לפי דעות שונות מזמורים מן המזמורים קל"ה—קל"ז (או למן "שיר המעלות"). פס' קסו—ק"ח; הענית כח; עריכין י. (ועין שם ושם בחוספות); יר' פס' ה' ז.—ירד מגלה ב' אן הפסוק ק"ג ג: "ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה'" משמע כי פרקי ההלל אמורים ע"כ סדר הזמנים: קי"ד א: "בצאת ישראל ממצרים"—לשעבר; קט"ו א: "לא לנו ה"—לדורות הללו; קט"ז א: "אהבתי כי ישמע ה"—לצימות המשיח; קי"ח ב: "אסרו חג בעבותים"—

במצרב, מהן ברא לשמש ומהן ברא ללבנה שיהא העולם שט אחריו והוא מהלך כלן, חוץ מי"א חלונות שאין הלבנה נכנסת לאחד מהן וכו' לכך השמש נקרא גדול שהוא גדול על הלבנה י"א יום. לכך ברא הלבנה בשביל מועדות שיהיו ישראל מרבין וממעטין כלבנה, ואינו רע לה בעבור תקנת המועדות. שכל השנה מונה לחמה לשני עולם ולשני בני אדם. והוא שידע קצו של כל אדם ואדם כמה שנים ראה השמש. ורק בשביל אלו המועדות עשה את הלבנה וכו'.

ק"ד כ"כג: תורה השמש יאספון וכו' יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב— עין ב"מ ריש פרק ד ובר"ע ג' הלומד מכאן ע"ד זמן עבודתם של פועלים שכורים. ק"י א: נאום ה' לאדוני: שב לימיני— י"ש תה' תתלא: כשנגלה הקב"ה על אברהם אבינו היה יושב, בר' י"ח א. בקש אברהם לעמוד וכו' אמר לו הקב"ה: אל תצטער, אתה זקן בן ק' שנה, שב; כשם שאתה יושב ואני עומד, כך עתידין בניך בני ג' ובני ד' שנים לישב בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ואני נצב עליהם, לפי תה' פ"ב א.

ק"י א: כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים—י"ש תה' תתע: מה טעם גלה הקב"ה לישראל מה שנברא ביום א' וביום ב'? מפני הכנענים שלא היו מבנין את ישראל לומר: הלא אומה של בזוזות אתם, וישראל משיבין להם: הלא בזוזוה היא בידכם; "כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם", דב"ב גג. אלא העולם ומלואו של הקב"ה, כשרצה נתנה לכם, וכשרצה נטלה מכם ונתנה לנו.

ק"י ב: טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט— תב' משפ' יב ושמו"ר לא טו: כל בריותיו של הקב"ה לֹוין זה מזה.

קל"ו: הודו לה' כי טוב וכו'—מזמור זה יש בו כ"ו פסוקים, וכל אחד מהם מסתים במלים „כי לעולם חסדו” — פס' קי"ח: כנגד כ"ו דורות שברא הקב"ה בעולמו ולא נתן להם תורה וזן אותם בחסדו.

קל"ט ה: אהור וקדם צרתני— ב"ר ח' א (לפי הנוסח המתוקן ב"ש תה' תתפז): לפי ר' אלעזר, אהור' למעשה יום א' וקדם' למעשה יום אחרון, וזו היא דעתו של ר' אליעזר, ב"ר א' כד: „תוצא הארץ נפש חיה” — זו היא רוחו של אדם הראשון; ולפי ר' שמעון בן לקיש, אהור' למעשה יום אחרון וקדם' למעשה בראשית (למעשה יום א'), וזו היא דעתו של ריש לקיש, ב"ר א' ב: „ורוח אלהים מרחפת על פני המים” — זו רוחו של אדם הראשון. המפרשים התקשו בפרוש מדרש זה, ולפי דעתו יש לפרשו כך: לפי דעה א' היתה יצירת אדם המעשה הראשון של יצירת יום הששי, שכן, תוצא הארץ נפש חיה' הוא הכתוב הראשון ביצירת יום זה; ולפי דעה ב' היתה יצירת רוחו של אדם קודמת למעשה בראשית לפי הכתוב „רוח אלהים מרחפת על פני המים”, אבל נופו היה המעשה האחרון של יצירת יום ו', כפי הנראה מן הכתובים ב"ר א' כד—לא, ולפי תנ' תור"ע א: ו' דברים ברא הקב"ה ביום ו' וכו' ונפשו של אדם תחלה, קודם מעשה יום ו' ואהור למעשה יום ו', שהיה עוסק בו כל יום הששי.—ועין ערובין יח.

קל"ט טז: ימים יוצרו ולו אחד בהם— י"ש תה' תתפז: לפי דעות שונות, ולר' להקב"ה יום אחד: יומו של סיסרא, של סנחריב, של גוג ומגוג; אחד משש"ה ימות השנה, והוא יו"כ; יום השבת שכלו צריך להיות מוקדש לתורה; האלף השביעי, וכשם שאנו עושים שמיטה שנה אחת לו' שנים, כך עתיד הקב"ה לעשות

לימות גוג ומגוג; שם כח: „אלי אתה ואודך” — לעתיד לבוא.

ק"י"ח כא—כט—פס' קי"ט: פסוקים אלה נאמרו חליפות ע"י דוד וישי, אחי דוד ושמאל בעת שמשח שמאל את דוד למלך.

ק"י"ט טב: חצות לילה אקום להודות לך — ברכ' ג ועי"ש ובבמ"ר ט"ו יב: כנור היה תלוי למעלה ממסתו של דוד כנגד החלונות, וכיון שהגיע חצות הלילה היתה נושבת רוח צפונית ומנפנת בו, והיה דוד יושב ועוסק בתורה עד שהגיע עמוד השחר וכו', שנאמר, ב"ר ט: „וכנור אעיר'ה שחר”. ושם ד: דוד ידע לכוון חצות לילה בדיוק גם בלי כנור, והכנור לא נצרך לו אלא לעוררו משנתו, ועין ב'תמ"ח מכת חשך (עמ' 50).—ועוד שם: אמר דוד לפני הקב"ה: כל מלכי מזרח ומערב ישנים עד ג' שעות, ואני, חצות לילה וכו'.—ירר' ברכ' א' א: כשהיה דוד סועד סעודת מלכים—חצות לילה אקום; ובשעה שהיה סועד סעודת עצמו — קדמו עיני אשמורות, ק"י"ט קמח. ועין איכ"ר ב' כו.

ק"י"ט קמז: קדמתי בנשף—לפי ברכ' ג יש שני נשפים: בסוף הלילה ובסוף היום. ועין ב'פפ"ד ערך ביום השלישי.

ק"י"ט קמח: קדמו עיני אשמורות—ברכ' ג: חלוקי דעות, אם שלשה או ארבעה משמרות בלילה. ועין ב'ספ"ג ערך ליל קציר העומר. ועין גם ירר' ברכ' א' א.

ק"י"ט ד: גחלי רתמים—ב"ר צ"ח כג: מעשה ברותם אחד שהציתו בו את האור והיה דולק י"ח חדש: חורף וקיץ וחורף. קכ"ח ו: וראה בנים לבניך שלום על ישראל — איכה רבתי א' סוף ב: כיצד היו ישראל פריץ ורביץ? היה אדם משיא בנו בן י"ב שנה אשה שהיא ראויה לילד, והיה חוזר ומשיא בן בנו בן י"ב שנה, לא היה מגיע לכ"ו שנים עד שהוא רואה בנים לבניו. ועין י"ש איכה תרג.

שמיטה יום אחד שלו שהוא אלף שנה. ק"מ ח: סכותה לראשי ביום נשק - י"ש שם: כיום נשק' - שהקין גושק את החורף. משלי

א: א: משלי - י"ש תחלת משלי: מ' גדולה, מלמד שהתענה (שלמה) מ' יום שתנתן לו חכמת התורה כמשה.

א: ד: לתת לפתאים ערמה - י"ש משלי תחכמ: מן כמה שנים ולהלן צריך אדם להיות בו ערמה? מבן כ' שנה. שם: "לנער דעת ומזמה" - עד כמה שנים אדם נקרא נער? ר' מאיר: עד כ"ה ש' ? ר' עקיבא: עד ל' שנה; ר' ישמעאל: עד כ' שנה, כמו שאתה אומר, במ' א"ג "מבן עשרים שנה ומעלה".

ו: ח: לך אל נמלה עצל וכו' תביא בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה - דב"ר ה' א: (תאור חיי הנמלה) ואינה חיה אלא ו' חדשים, שמי שאין לו גידים ועצמות אינו חי אלא ו' חדשים, והיא הולכת ומכנסת בקיץ כל מה שמוצאה וכו' מעשה היה ומצאו בבור שלה ג' מאות כור מה שמכנסת מן הקיץ לחורף.

ד: ט: בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה - עין לעיל תה' קי"ט קמו. ד: כז: "כי רבים חללים הפילה" - סוטה כז: זה תלמיד חכם שלא הגיע להוראה ומורה, "ועצומים כל הרוגיה" - זה ת"ח שהגיע להוראה ואינו מורה. ועד כמה (רש"י: הוא נעשה ראוי להוראה)? עד מ' שנה (תוספות: משנה שהתחיל ללמוד עד מ' שנה, ולא משנה שנולד, ועיי"ש).

ח: ז: ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום - ב"ר ה' ב: ב' אלפים שנה קדמה התורה לברייתו של עולם: שום יום, ויומו של הקב"ה אלף שנים, תה' צ' ד. ט: א: חצבה עמודיה שבעה - י"ד ס' ד' ט:

אלו ז' ימי בראשית. - ויק"ר י"א ב: אלו ז' שנים של גוג. כל אותן ז' שנים מסיקין ידותיהן של חרבות ושל רמחים ושל סכינים, לפי יחז' ל"ט ט, ואותן ז' שנים הן הן פרטגמיא (ז' ימי המשתה) של צדיקים. ועין י"ש זכריה תקע.

ט"ו ט: כל ימי עני רעים - ס"ג קא: והלא יש שבתות וימים טובים? שנוי וסת תחלת חוליי מעים.

ט"ו כז: ושונא מתנות יחיה - סוטה מז: משרבו מקבלי מתנות נתמעטו הימים ונתקצרו השנים דכתיב כנ"ל.

י"ט כג: ושבע ילין בל יפקד רע - ברכי י"ד: אל תקרא שבע אלא שבע - כל ה' ז' ימים בלא חלום נקרא רע.

כ"ב ו: חנוך לנער על פי דרכו - קיד' ל: ר' יהודה ור' נחמיה חד אמר: מט"ו ועד כ"ב, וחד אמר: מי"ח ועד כ"ד; וזהו גם הזמן להשיא אשה לבנו.

כ"ז יח: נוצר תאנה יאכל פריה - ת"כ פנחס יא: למה נמשלה תורה לתאנה? התאנה נלקטה מעט מעט, וכך התורה היום לומד מעט ולמחר הרבה, לפי שאינה מתלמדת לא בשנה ולא בשנתיים.

כ"ט ז: יודע צדיק דין דלים - שבת קנה: יודע הקב"ה בכלב שמונותיו מועטין, לפיכך שוהה אכילתו במעיו ג' ימים.

ל: כד - כח: ארבעה הם קטני ארץ וכו' - י"ש משלי תתקסד: הם ד' מלכויות: "הנמלים עם לא עז" זה בבל וכו', "שפנים עם לא עצום" זה מדי ופרס וכו', "מלך אין לארבה" זה אלכסנדר מוקדון שנטלטל בכף העולם כלו כארבה שטס ופורח באויר, "שממית בידיה תתפש" זו מלכות רביעית שאין בכף השרצים שנואה כשממית וכו'.

א"ב ג: יאבד יום אגלד בו והלילה אמר הורה גבר - נדה ט: לילה נתן להריון ויום לא נתן להריון.

א"ב ג: יאבד יום אגלד בו והלילה אמר הורה גבר - נדה ט: לילה נתן להריון ויום לא נתן להריון.

א"ב ג: יאבד יום אגלד בו והלילה אמר הורה גבר - נדה ט: לילה נתן להריון ויום לא נתן להריון.

א"ב ג: יאבד יום אגלד בו והלילה אמר הורה גבר - נדה ט: לילה נתן להריון ויום לא נתן להריון.

ומוציא מים חמים תענוג לבני האדם; ועין ענין זה בבלי פס' צד. : ועוד שם כמה ענינים גיאוגרפיים ואסטרונומיים). עץ חיים מהלך ת"ק שנה (ב"ר ט"ו ז : ולא רק נופו אלא אפילו קורתו מהלך ת"ק שנה). מצרים מהלך מ' יום וכוש מהלך ז' שנים ורבנן אמרין: כשם שבין הארץ לרקיע מהלך ת"ק שנה, כך בין רקיע לרקיע מהלך ת"ק שנה ועביו מהלך ת"ק שנה. ובפסיק' כט מסיק לפי זה, כי השמש שהוא נתון ברקיע השני עובר עד לארץ מהלך אלף ות"ק שנה: ת"ק מן השני לראשון, ת"ק עביו של הראשון, ות"ק מן הראשון לארץ. — טלפי החיות מהלך ת"ק שנה וט"ו כמנין רגל י' ש"ה, יח' א' ה. על החמה והכוכבים ועביו של רקיע עין תנ' בר' ה. — ועל ארכו ורחבו של עולם ושעוריהם של גיהנום וגן עדן עין שש"ר ר' יד. — ב"ש ח' תתנו מסופר על רבן גמליאל שנשאל באיזה מקום הקב"ה נתון, והוא ענה שאין אדם יודע את מקום נפשו הנתונה אצלו ביום ובלילה, ואיך ידע מקומו של דבר שהוא רחוק ממנו ג' אלפים ות"ק שנה. — הפננה כנראה לרקיע השביעי, ומן הארץ עד לרקיע ת"ק שנה, וכן בין רקיע לרקיע, ועביו של הרקיעים לא הכנס בחשבון. ועל הפסוק ש"ב ז' כג : „אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם ולשים לו שם“ אמור בקהלת' ר' ז' ב : מצינו שהלך הקב"ה מהלך ת"ק שנה בשביל לקנות לו שם, ופה כנראה הכונה : מן השמים לארץ מהלך ת"ק שנה. ועין ענין זה ז"ר בשלח נה. — י"ש תעא : ממזרח למערב מהלך ת"ק שנה, שנאמר, תה' ק"ג יא יב : „כי כגבה שמים מעל הארץ וכו' כרחוק מזרח ממערב“.

כ"ב טו : אשר קומטו ולא עת—חגיגה יג' יד : אלו קצ"ד דורות שקומטו (רש"י : נגזרו) להבראות קודם שנברא העולם ולא נבראו, עמד הקב"ה ושתלן בכל

י' יט : ותפקדנו לבקרים, לרגעים תבחנו—ר"ה טו : מכאן לומד ר' יוסי : אדם גדון בכל יום, ור' נתן: אדם גדון בכל שעה.

י"ב יב : בישישים חכמה וארך ימים תבונה—שבת קנ"ב וקניס סוף ג : תלמידי חכמים (זקני תורה) כל זמן שמזקינין חכמה נתוספת בהם (דעתם מתישבת עליהם), שנאמר כנ"ל; ועמי הארץ (זקני עם הארץ) כל זמן שמזקינין טפשות נתוספת בהם (דעתם מיטרפת עליהם), שנאמר, שם כ ועין גם כד : מסיר שפה לנאמנים וטעם זקנים יקה.

י"ב כ : כנ"ל — תנ' ויחי ה : הכתוב מדבר ביצחק ויעקב ושניהם בקשו לגלות מסטורין של הקב"ה (הקץ, והעלים הקב"ה מהם).

י"ד ה : אם חרוצים ימיו מספר חדשו אתך—תנ' בחקותי א : בשעה שהקב"ה ברא עולמו חרץ ימיו של כל אחד ואחד.

כ"א ח : זרעם נכון לפניהם עמם וצאצאיהם לעיניהם—לפי ב"ר ל"ו א מדובר פה על הדור שלפני המבול, ולפי ר' דוי היתה האשה מעוברת ויולדת לנ' ימים, ולרבנן ליום אחד, ושניהם לומדים זאת מגזרה שוה: „נכון' פה ו„נכונים' שם י"ט יא ו„נכון' שם ל"ד ב.

כ"ב יד : וחוג שמים יתהלך ; ובישע' מ' כב : היושב על חוג הארץ; ובמשל' ח' כז בחוקו חוג על פני תהום—י"ר ברכ' א' א וט' א; חוג', חוג' לגזרה שוה. עביו של רקיע מהלך נ' שנה (אדם בינוני מהלך מ' מיל ביום; עד שהחמה נוסרת ברקיע מהלך נ' שנה אדם מהלך ד' מילין; נמצאת אומר שעביו של רקיע אחד מעשרה ביום, כלומר מי"ב שעות ביום, והרי זה שעה וחומש) וכך גם עביה של ארץ ועביה של תהום נ' שנה (ולפי פ"א ה : עוביה של ארץ מהלך ששים שנה ותהום אחד שהוא אצל גיהנם נובע

דור, והן הן עזי פנים שבדור. ועין בתמ"ח ערך מתן תורה (עמ' 64).

כ"ד יט: ציה גם חוס יגזלו מימי שלג שאל חטאו – שבת לב: בשביל דברים שצויתי אתכם בימות החמה ולא עשיתם יגזלו מכם מימי שלג בימות הגשמים. כ"ה ב: המשל' ופחד עמו עושה שלום במרומו – י"ש איוב תתקב: אפילו העליונים צריכים שלום. המזלות עולים, שור אומר: אני תחלה, ואינו רואה מה שלפניו; תאומים אומר: אני תחלה ואינו רואה מה שלפניו, וכל אחד ואחד אומר: אני ראשון, ומשלימין זה לזה ולא מזיק זה את זה. – פס"א ובמ"ר י"ב י: מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה. אין מזל רואה מה שקודם לו ומה שלמעלה ממנו, כי אם מה שלמטה ממנו. כלם עולים כמו בעולם הפוך. וכמה חלופי נוסחות למאמר זה במדרשים שונים.

כ"ט ב: מי יתנני כירחי קדם – נדה ל: אילו ימים שיש בהם ירחים ואין בהם שנים? אלו ירחי לידה, ואין לך ימים שאדם שרוי בטובה יותר מאותן הימים. כ"ט יח: עם קני אגוע וכחול ארבה ימים – ברי"ר י"ט ט: (כשאכלה חוה מעץ הדעת) האכילה את הבהמה ואת החיה ואת העופות. הכל שמעו לה חוץ מעוף אחד ושמו חול. אלף שנה הוא חי ובסוף אלף שנה אש יוצאה מקנו ושורפתו; גופו כלה וכנפיו מתמרטין ומשתיר בו כביצה, וחזור ומגדל אברים.

ל"ה י: ולא אמר איה אלוהי עושי נותן זמירות בלילה – ערובין יח: כל בית שנשמעין בו דברי תורה בלילה שוב אינו חרב.

ל"ז דח: לא יגרע מצדיק עיניו וכו' ע"ש – מגלה יג וכו' קב: כשפוסקים גדולה לאדם פוסקים לו ולזרעו עד סוף כל הדורות; ואם הגיס דעתו הקב"ה משפילו. ל"ז: וגשם מטר וגשם מטרות עזו –

ויק"ר ל"ה ט: עד כמה גשמים יורדים והארץ עושה פרות? עד ב': יורה במרחשון ומלקוש בניסן; עד ג': יורה בכסלו ומלקוש בניסן וגשמים באמצע; עד ה': וגשם מטר וגשם' – ג', מטרות' ב', הרי ה'; ורבנן אמרין: ז' אלה ה' ויורה בכסלו ומלקוש בניסן הרי ז'.

ל"ו כא: ועתה לא ראו אור, בהיר הוא בשחקים, ורוח עברה ותטהרם – ויק"ר כ"ג ח: הרואה (בימות הגשמים, לאחר ג' ימי גשמים) חמה בתקופתה, לבנה בכדורה (במלואה), כוכבים במסלותם, מזלות כסדרן, אומר: ברוך עושה מעשה בראשית. ואולם פרוש זה, "לאחר ג' ימי גשמים", מוסב כנראה רק על הלבנה, הכוכבים והמזלות ולא על החמה בתקופתה, שברכתה קבועה בכל תחלת מחזור של כ"ח שנה, כפי שמוכת מאותו המאמר בברי"ר ט: הרואה חמה בתקופתה, לבנה בגבורתה וכו' אומר ברוך עושה בראשית. ואימת הוא (רש"י: חמה בתקופתה)? אמר אביי: כל כ"ח שנה, ואז המחזור חוזר ונופלת תקופת ניסן בשבתאי בתחלת הערב מג' לד' בשבת. ועין שם פרוש רש"י ובאורו לסדר השעות שצ"ם חנכ"ל (= שבתאי, צדק, מאדים, חמה, נוגה, כוכב, לבנה). – על ברכת חמה בתקופתה ולבנה בתקופתה ובחדושה

עין יקר ברכ' ט' ב; רמב"ם, ברכות' י' יח.

ל"ח ט: בשומי ענן לבושו וערפל התולתו – פרי"א סוף ז: מדור הלבנה בין ענן לערפל עשויין כמין שתי קערות כסויות זו על גבי זו והוא בין שניהם. וכשהוא מולד לבנה אלו ב' עננים הופכים את פניהם לרוח מערבית והוא יוצא מבין שניהם כמין שופר. בלילה הראשון מדה אחת, בלילה השני מדה שניה, וכן עד חציו של חדש, עד שהוא מתגלה כלו. ומחציו של חדש אלו ב' עננים הופכים את פניהם לרוח מזרחי. פאת הלבנה שיצא

מתחלה מתחיל ונכנס ומתכסה בין שניהם. בלילה הראשון מדה אחת, בלילה השני מדה שנית, עד סופו של חדש עד שמתכסה כלו. והראיה שהוא נתון בין שני עננים מן הכתוב הנ"ל. — ועין בפר"א על כמה עננים גיאוגרפיים, אפטרונמיים ועניני קדוש החדש ועבור השנה, ביחוד בפרקים ג. ה. ז. ח. ט. נא, נב.

ל"ח יב: המימך צוית בקר ידעתה שחר מקומו — ירו' ברכ' ה' ז': איזה מקומו של אור ששת ימי בראשית, איכן נגנו? מ' כג: (בהמות) יגיה ירדן אל פיהו — ויק'ר כ"ב ז': מה שהירדן מכניס לו' (או ל"ב) חדשים הוא עושה גמיעה אחת. מ"א כד: יחשב תהום לשיבה — ב"ב עה: אין תהום חוזר לאיתנו (ר"ש"י): מרוב המים שחסרו) עד ע' שנה, שנאמר כנ"ל, ואין שיבה פחותה משבעים.

שיר השירים

א א — שהש"ר א' יא: מנין, שיר' תק"י: כנגד שנות אבות (אברהם קצ"ה, יצחק ק"פ, יעקב קמ"ז) ועשרת הדברות (בס"ה: תקי"ב) נאמר, שיר השירים — צא מהן שני רעבון שאינן עולין מן המנין. — ושם יב: שיר זה הקב"ה אמרו; מלאכי השרת אמרוהו; בסניני נאמר; באהל מועד נאמר; בבית העולמים נאמר.

א ה: שחורה אני ונאווה — שהש"ר א' לו: בין שאר הדרשות המרובות: שחורה אני כל ימות השבוע, ונאווה בשבת, שחורה אני כל ימות השנה, ונאווה ביום הכפורים, שחורה אני בעולם הזה, ונאווה בעולם הבא.

א ו: שמוני נוסרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי — פסיק' יד: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: מי גרם לי שאהא משמרת שני ימים טובים בסוריא (במקורות אחרים: ב' ימים טובים של גלויות בחוץ לארץ)? על שלא שמרתי יום אחד כתיקונו בארץ ישראל.

א ז: הגידה לי שאהבה נפשי — שהש"ר א' מד: הגידי לי, אומה שנתתי נפשי עליה, „איכה תרעה“ בימות החמה, „איכה תרביץ בצהריים“ בימות הגשמים.

א י: נאוו לחייך בתורים — שהש"ר א' נג: בשעה שקורין דברי תורה בתוריהם: הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, הלכות החג בחג.

א יד: בכרמי עין גדי — י"ש שה"ש תתקפז: מה כרמי עין גדי היו עושין ד' וה' פעמים בשנה, כך עתידין הצדיקים להעמיד תולדות ד' וה' פעמים בשנה. א טו: עיניך יונים — שם תתקפה: מה היונה עושה גוזלים בכל חדש, כך ישראל, ישע' ס"ו כג: „והיה מדי חדש בחדשו“.

ב ב: כשושנה בין החוחים — ויק'ר כ"ג ו: מה שושנה זו מתוקנת לשבתות וימים טובים, כך ישראל מתוקנין לגאולת מחר.

ב ג: כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים — פסי' יב: מה התפוח הזה אינו גומר פרותיו אלא בסיון, כך לא נתנו ישראל ריח טוב בעולם אלא בסיון. — שהש"ר ב' י: מה תפוח זה משעה שמוציא ניצו ועד שגומר פרותיו ב' יום, כך משעה שיצאו ישראל ממצרים ועד שקבלו את התורה ב' יום.

ב ז: אם תעירו ואם תעוררו — כתובות קיא: השביעים שלא יגלו את הקץ ושלא ידחקו את הקץ ושלא יגלו הסוד (ר"ש"י): או סוד העבור, וכן הוא ב"ש שה"ש; או סוד טעמי התורה).

ג א: על משכבי בלילות — שהש"ר ג' א: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: רבוש"ע! לשעבר היית מאיר לי בין לילות ללילות, בין לילן של מצרים ללילן של בבל, בין לילן של בבל ללילן של מדי, ובין לילן של מדי ללילן של יון, ובין לילן של יון ללילן של אדום, ועכשו שישנתי לי מן התורה ומן המצוה

בלילי יו"ט הראשון של פסח הרוני
בפירי ט"ב לענה, נמצא שליף פסח
(בשבוע) הוא ליל ט"ב (פני הכלל הידוע:
את בש).

ג' כג: חדשים לבקרים רבה אמונתך—
תניגה יד: כל יום ויום נבראים מלאכי
השרת מנהר די נור ואומרים שירה וכפין,
ועין איכה רבתי ג' כא בענין זה שיתה בין
אדריאנוס וריב"ח שאמר לו, כי גהר
די נור כמו הירדן אינו פוסק (מהלכו
לא ביום ולא בלילה). אדריאנוס: והלא
הירדן מהלך ביום ופוסק בלילה. ריב"ח:
גטר הייתי בבית פעור, וירדן זה כשם
שמהלך ביום כך מהלך בלילה.

קהלת

א' ב: הבל הבלים אמר קהלת, הבל
הבלים הכף הבל—קהל"ר א' ג: ז' הבלים
שאמר קהלת (הבל, אחד, הבלים' ב',
בס"ה ז')—כנגד ז' עולמות שאדם רואה:
בן שנה דומה למלך הכל מחבקין ומנשקין
אותו, בן ב' וג' דומה לחזיר, בן י'
קופץ כגדי, בן כ' כסוס נוהם מיפה
עצמו ומתאוה לאשה, נשא אשה הרי
הוא כחמור, הוליד בנים מעיו פניו
ככלב להביא לחם ומזונות, הזקין הרי
הוא כקוף; ועין ענין זה באריכות רבה
בתנ"ך פקודי ג'. — ז' הבלים כנגד ז' ימי
בראשית, ועי"ש.

א' ה: זורח השמש ובא השמש—ביר נ"ח
ב: עד שלא השקיע שמשו של משה
הזריח שמשו של יהושע; וכן יהושע
ועתניאל בן קנז; עלי ושמואל; שרה
ורבקה; יום שמת ר' עקיבא נולד רבי,
וכן רבי ורב אדא בר אבהו, ר' אדא
ור' אבון, ר' אבון ובנו ר' אבון, ר' אבון
ור' הושיעיה, ר' הושיעיה ובנו ר' הושיעיה.
א' ו: הולך אל דרום וסובב אל צפון
וכו'—עין ערובין נו. על מהלך השמש
בחקופות השנה השונות ועפ' זמני ארבע
חקופות השנה לפי שמואל, ושם ובירו

נסמכו לי לילות ללילות: על משכבי
בלילות באו לילות.

ג' יא: במלך שלמה—שהשיר ג' יד:
במלך שברא בריותיו שלמות, ברא חמה
ולבנה על מלאתן, כוכבים ומזלות על
מלאתן.

ה' טו: שוקיו עמודי שש—ויק"ר כ"ה ח:
שוקיו זה העולם, עמודי שש' שהוא
מיסוד על (ששת) ימי בראשית.

ו' ה: ששים המה מלכות—שהשיר ו' טו:
אלו ששים רבוא (בני' שיצאו מצרים)
מבן כ' שנה ולמעלה, ושמונים פילגשים—
אלו פ' רבוא מבן כ' שנה ולמטה;
ועלמות אין מספר—אין קץ ואין סכום
לגרים (ובני"ש רמא: אלו קטנים שאין להם
מנין). ואולם בשהשיר ג' יד מתפרש הכתוב
שה"ש ג' ז: „ששים גבורים“, שבין למעלה
מכ' ובין למטה מכ' היו ששים רבוא.
איכה

א' א: רבתי עם—י"ש איכה תהרג: עיר
שורב עמה בתוכה בשלש רגלים.

א' ב: בכה תבכה בלילה—טו' קד: שתי
בכיות הללו למה? אחד על מקדש ראשון
ואחד על מקדש שני, בלילה—על עסקי
לילה (עוון המרגלים), במ' י"ד א: „ויבכו
העם בלילה ההוא“.—י"ש איכה תהרו: ומה
נשתנה בוכה ביום מן בוכה בלילה?
שהבוכה בלילה כתלי הבית ומזלי הרקיע
נושאים עמו קינה. ומעשה באלמנה
אחת בשכונתו של רבן גמליאל שמתו
שני בניה והיתה בוכה כפ' ז' שנים,
והיה רבן גמליאל יושב באמצע המטה
ובוכה עמה כל הלילה עד שנשרו ריסי
עיניו, עד שידעו התלמידים ופגוה משם.

א' טו: על אלה אני בוכיה—איכה רבתי
א' נה: עפ' בטול משמרות. ומה הנאה יש
לעולם מן המשמרות? אלא בב' היו
מתעניין עפ' פורשי ימים וכו' עין ב'קכ"ד.

ג' טו: השביעני במרורים הרוני לענה
—איכה רבי' פתי' יח: ממה שהשביעני במרורים

ד יג: „טוב ילד מסכן“—קהל"ר ד' טו:
זה יצר טוב שאינו מזדווג לאדם אלא
מבן י"ג שנה ולמעלה— „ממלך זקן“—
זה יצר הרע שהוא מזדווג לו מילדותו
ועד זקנתו. פסיק'י: בנוהג שבעולם אדם
גדל עם חברו ב' ג' שנים, אח"כ הוא
קושר לו אהבה וחבה, ויצר הרע גדל
עם האדם מנעוריו ועד זקנתו, ואם
הוא יכול להפילו בתוך כ' שנה מפילו,
וכן בתוך מ', או בתוך ס', או בתוך
פ', עד יום מותו. אמרו עליו על יוחנן
כ"ג ששמש בכהונה גדולה פ' שנה
ולבסוף נעשה צדוקי.

ה יא: מתוקה שנת העובד אם מעט
ואם הרבה יאכל— חג' כי תשא ג מפרש
את הכתוב על העמלים בתורה, שבין
אם חי אדם ל' שנה ובין אם חי אדם
פ' שנה, ובלבד ששניהם עמלו בתורה
מי' שנים ואילך, שכר שניהם שוה;
שהרי משה שמש את ישראל במצרים
ובמדבר מ' שנה וחיה ק"כ שנה, ושמואל
כל ימי חייו ני"ב שנה וסבל משאן
וטרחן של ישראל ושקלן הכתוב, תהי
צ"ט ה כאחד: „משה ואהרן בכהניו ושמואל
בקוראי שמו“. ועי"ש שאר המשלים.

ז א: ו(טוב) יום המות מיום הולדו—
שמור"ר מ"ח א: למה? שביום שנולד בו אין
אדם יודע מה מעשיו, אבל כשמת מודיע
מעשיו לבריות; אדם נולד מונין לו
למיתה; מת—מונין לו לחיים.

ז יט: החכמה תעז לאדם מעשרה
שליטים אשר היו בעיר— שמור"ר ט"ז ב:
מכאן שיש להתועד ב' זקנים. בימי
שלמה כשהיה שלמה מעבר את השנה
היה מכנים ז' זקנים לפניו, שנאמר,
משלי כ"ו טז: „חכם עצל בעיניו משבעה
משיבי טעם“ וכו' עי"ש במדרש, והיה
שם שלמה ונתן הנביא וגד החוזה.
הרי י'.

ז כח: אדם אחד מאלף מצאתי—

ערובין ה' א כיצד לכנן את רוחות העולם
על פי זריחת השמש ושקיעתה ביום
א' של תקופות תמוז וטבת וכו'.

א יג: אני קהלת—לפי מכילתא בשלה ז
(קהל"ר א' לא) כתוב זה היה ראוי להכתב
ולהיות תחלת הספר, אלא שאין מוקדם
ומאוחר בתורה.

א טו: מצות לא יוכל לתקן— קהל"ר
א לו: משנתעותו המים מו' ימי בראשית
עוד לא נתקנו— „וחסרון לא יוכל להמנות“
— משחטר הקב"ה שנת הלבנה משנת
החמה י"א יום הרי כמה שנים וקצים
וכמה עפורים ולא הגיעה (כלומר: לא
הושתה) שנת חמה ללבנה.

ג א—ה: לכל זמן ועת לכל הפץ תחת
השמים וכו'.

ג ב: עת ללדת ועת למות— קהל"ר ג'
ד: מעת ללדת היא עת למות— משעה
שאדם נולד נגזר עליו כמה שנים יחיה,
אם זכה משלים את שנותיו (מוסיפין
לו), אם לאו פוחתין לו משנותיו.— ושם:
משנולד אדם הקב"ה מצפה לו שישא
אשה עד כ' שנה, הגיע לכ' ולא נשא
אשה, הקב"ה אומר לו: עת ללדת היא
לך, ולא רצית, אין זו אלא עת למות.

ג יא: את הכל עשה יפה בעתו—
קהל"ר ג' יג: בעונתו נברא העולם, לא
היה ראוי להבראות קודם לכן אלא
לשעתו נברא. מכאן שהיה הקב"ה בונה
עולמות ומחריבן וכו'.

ד ו: טוב מלוא כף נחת ממלוא חפנים
עמל ורעות רוח— קהל"ר ד' י: טוב מלוא
כף נחת לעולם הבא, ממלוא חפנים'
וכו' בעולם הזה; יפה שעה אחת של
קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם
הזה, ויפה שעה אחת בתשובה ומעשים
טובים בעוה"ז מכל חיי העוה"ב, שהעוה"ב
אינו בא אלא מכה העו"ז.— טוב מלוא
כף נחת זה יום השבת, ממלוא חפנים'
וכו' אלו ששת ימי המעשה.

ב

רוב הענינים הבאים בפרק זה הנג
השלמות לאותם הענינים המפוריני
במדרש זמנים שבנוף הספר, ואו
מקומם שם אפשר למצוא במפתח.

זמנים בחיי אדם מֵאֲדָתוֹ וְעַד מִיתָתוֹ

תנ' מצורע א: אם שמש אדם עם אשתו
בימי נדתה הבנים לוקין בצרעה. כיצדו
שמש ביום ראשון לנדתה הבן הנולד
מהם לוקה ל'י שנים, ביום ב'—לכ' שנה
ביום ג'—לל' שנה, ביום ד'—למ' שנה
ביום ה'—לנ' ש', ביום ו'—לס' ש', ביום
ז'—לע' ש', כנגד ז' ימי נדתה, וכו'
ואין שנותיו של אדם אלא ע' שנה.

תה' צ' זכה פ' שנה.

גדה לא: מפני מה אמרה תורה: נדה
לו? מפני שרגיל בה וקץ בה; אמרה תורה:
תהא טמאה ז' ימים, כדי שתהא חביבה
על בעלה כשעת כניסתה לחופה. ועי"ש
עוד.

ברכ' ס: ג' ימים הראשונים (להריון)
יבקש אדם רחמים שלא יסריח (הזרע)
מג' ועד מ' יום—שיהא זכר; ממ' יום
ועד ג' חדשים—שלא יהא סנדל; מג'
חדשים ועד ו'—שלא יהא נפל; מו' ועז'
ט'—שיצא בשלום.

ויק'ר כ"ג יב: כל מ' יום הקב"ה עוסק
בצורת הולד, ולסוף מ' יום היא הולכה
ומקלקלת עם אחר, מיד רפו ידיו של
יוצר, אמר: של מי אצור? של ראשון
או של שני?

גדה ל: הזכר (בריתו) נגמר למ"א יום
והנקבה לפ"א, דברי ר' ישמעאל; וחכמים
אומרים: אחד ברית הזכר ואחד ברית
הנקבה זה וזה מ"א. אמרו לו לר' ישמעאל:
מעשה בקליאופטרה מלכה אלכסנדרוס
שנתתיבו שפחותיה הריגה למלכות ובדקן
(רש"י: מתוך שעומדות ליהרג נסו בהט

קהל"ר ז' מט. זה משה שבא לאלף דור;
עין ב'תמ"ח ערך מתן תורה (צמ' 64).
ח' ה: שומר מצוה לא ידע דבר רע
—קהל"ר ח' ט: זו אסתר שהיתה עסוקה
במצות בעור חמץ (י"ש: ולא היתה יודעת
ברעתו של המן).

י' טו יז: אי לך ארץ שמלכך נער
ושריך בבקר יאכלו, אשרך ארץ שמלכך
(רש"י: דייגך) בן חורים ושריך בעת
יאכלו—שבת י: מכאן—עד מתי יושבין
בדין? עד זמן סעודה.

י"א ב: תן חלק לשבעה וגם לשמונה
—ערובין מ: ז' ימי בראשית, ח' ימי מילה;
ז' ימי פסח, ח' ימי החג; וגם לרבות
עצרת ור"ה וי"ט—פסיק' ל: לשבעה' זו
שבת, לשמונה' מילה; לשבעה' זה דור
ז' שמל משה (לפי הנוסח המתוקן ובאורו
של בובר; שכן משה היה דור ז' לאברהם,
הראשון למצות מילה), לשמונה' זה דור
ח' שמל יהושע. ועין שם בפס' עוד, ועין
ויק'ר י"ד ז'.

י"א ה: כאשר אינך יודע וכו'—פס' נד
וקהל"ר י"א ט (בשנויים): ז' דברים מכוסים
מבני אדם, ובין השאר: יום המיתה ויום
הנחמה ומלכות בית דוד מתי תחזור
ומלכות פרס (אדום) מתי תפול.

י"ב א: וזכור את בוראיך בימי בחורותיך
עד אשר לא יבואו ימי הרעה—שבת קנא:
אלו ימי הזקנה—והגיעו שנים אשר
תאמר אין לי בהם חפץ—אלו ימי המשיח
שאין בהם לא זכות ולא חובה.

י"ב ו: ותשבך כד על המבוע—ב"ר ק' ה:
לעתיד לבוא הפה והכרס מדייגין זה
עם זה, הפה אומר לכרס: כל מה שגזלתי
וחמסתי בך נתתי, ולאחר ג' ימים היא
נבקעת והיא אומרת לו: הא לך כל מה
שגזלת וחמסת.

למי שאומר, כי יולדת לט' אינה יולדת למקוטעים, יולדת לו' יולדת למקוטעים. סוטה ב: מ' יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת: בת פלוני לפלוני, בית פלוני לפלוני, שדה פלוני לפלוני.

סו' צא: נשמה מאימתי ניתנה באדם? משעת פקידה (מתחלת ההריון; ועי"ש רש"י) או משעת יצירה (כשהולד נקדם במעי אמו)? רבי ענה: משעת יצירה, אבל אנטונינוס שאל: אפשר חתיכה של בשר עומדת ג' ימים בלא מלח ואינה מסרחת? והודה רבי: משעת פקידה; והראיה איוב י"ב: „ופקודתך שמרה רוחי“ (ולפי י"ש איוב תתקיר—איוב כ"ז ג: „כי כל עוד נשמתו בי ורוח אלוה באפי“). — וכן: מאימתי יצר הרע שולט באדם: משעת יצירה (כנ"ל) או משעת יציאה (של הולד ממעי אמו)? רבי ענה: משעת יצירה, שאל אנטונינוס: אם כן בועט במעי אמו ויוצא? והודה רבי: משעת יציאה; והראיה בר' ד' ז: „לפתח חטאת רובץ“ (ולפי י"ש—בר' ח' כא: „יצר לב האדם רע מנעוריו“).

ירו יבמות ח' ג: אחת לס' ולע' שנה הקב"ה מביא דבר בעולם ומכלה ממזריהן ונוטל את הכשרים עמהן שלא לפרסם את חטאיהן. ושם: אין ממזר חי יותר מל' יום. אימתי? בזמן שאינו מפורסם, הא אם היה מפורסם חי הוא.

נדה ט: (מיניקה) אבריה מתפרקין ואין נפשה חוזרת עד כ"ד חדש.

סו' קי: קטן אימתי בא לעולם הבא? לפי דעות שונות: משעה שנולדה משעה שספר (התחיל לדבר); משעה שנורע; משעה שנמול; משעה שיאמר אמן.

באיכה רבה א' גג מסופר המעשה במרים בת נחחום שנשבת היא וז' בניה, והם כלם מתו על קדוש השם, וכיון שנהרג האחרון הקטן שבהם, שיערו חכמים

ויחדום לביאה וקרעום שתייהם לסוף מ' ונמצא אחד זכר ואחד נקבה) ומצאן זה וזה למ"א; אמר להם ר' ישמעאל: אני מביא לכם ראיה מן התורה (עי"ש) ואתם מביאין לי ראיה מן השוטים! (לפי המפורש שם ולפי רש"י: אין לסמוך על הבדיקה, שהרי אפשר כי זו שהיתה מעברת בנקבה נתעברה מ' יום קודם). אמר להם (לחכמים) ר' ישמעאל: מעשה בקלפטרסא מלכה יוגית שנתחילו שפחותיה הריגה למלכות ובדקן ומצאן זכר למ"א ונקבה לפ"א. אמרו לו: אין מביאין ראיה מן השוטים, שהרי אפשר כי זו שנתעברה בנקבה נתעברה לא מתחלת הנסיון, כי אם לאחר מ' יום; ואם אמנם לפי ר' ישמעאל מסרו אותה לשומר, שלא יבוא עליה אדם אחר, אבל אולי השומר גופו בא עליה; ועי"ש עוד.

נדה לא: תנו רבנן: ג' חדשים ראשונים ולד דר במדור התחתון, אמצעיים— במדור האמצעי, אחרונים ולד דר במדור העליון; ועי"ש על הדברים שבצנעה בג' החדשים הראשונים, השניים והשלישיים של ההריון. ועין ויק"ר י"ד ד; תנ' פקודי ג.

ירו יבמות ד' ב: אשה יולדת לחדשים מקוטעים. — שם ד' יא: עד כמה הכרת העבר? עד ג' חדשים.

נדה לח: אמר שמואל: אין אשה מתעברת ויולדת אלא לרע"א או לרע"ב או לרע"ג יום. הוא דאמר כחסידיים הראשונים, שלא היו משמשין מטותיהן אלא בד' בשבת שלא יבואו נשותיהן לידי חלול שבת. בד' ויותר לא; אמר: מד' ואילך (כלומר: לפי החשבון הנ"ל יוצא שרק בד' בה' וכו' ובשבת אין חשש לחלול שבת; ועי"ש פרוש רש"י והחשבון). מה טעמם של חסידיים הראשונים? שכן כתיב, רוח ד' יג: „וזתן ה' לה הריון“ — הריון בגימטריא רע"א. אמר מר זוטרא: אפילו

יִרְרֵי טַיִם ז' ב: אֵין דִּרְכוּן שֶׁל אָדָם גָּדוֹל
לִהְיוֹת מֵהַלֵּךְ עִם בֶּן אָדָם שֶׁהוּא פְּחוּת
מִבֶּן ל' שָׁנָה.

קִהְלִיר ג' טו: אֵין מוֹסְרִין אֶת הַשֵּׁם
(הַמְּפֹרָשׁ) לְכָל אָדָם וְלֹא לְעוֹמֵד בַּחֲצִי
יָמָיו אֲלֵא לְמִי שִׁיצְאוּ רֹב שְׁנוֹתָיו.

שַׁבַּת קַנְנָה: „שׁוֹב יוֹם אֶחָד לִפְנֵי מִיתְהַךְ“
(אֲבוֹת ב' י) — וְכִי אָדָם יוֹדֵעַ אִיזָה יוֹם
יָמוֹת? אֲלֵא יָשׁוּב הַיּוֹם שֶׁמָּא יָמוֹת לְמַחֵר,
וְנִמְצָא כָּל יָמָיו בַּתְּשׁוּבָה.

אֲדָרָיִן כה: מֵת בְּעֶרְבַּ שַׁבַּת סִימֵן יִפֵּה
לוֹ, בְּמוֹצָאֵי שַׁבַּת סִימֵן רַע לוֹ; מֵת
בְּעֶרְבַּ יוֹרֵיכַ סִימֵן רַע לוֹ, בְּמוֹצָאֵי יוֹרֵיכַ
סִימֵן טוֹב לוֹ.

יִרְרֵי יְבָמוֹת ט"ו ג: כָּל ג' יָמִים הָרֵאשׁוֹנִים
לְאַחַר מִיתַת הָאָדָם הַנֶּפֶשׁ מֵרַחֶפֶת עַל
הַגּוּף וְסוֹבֵרֶת לְחֹזֵר לְתוֹכּוֹ; כִּיּוֹן שֶׁהִיא
רוֹאֶה אוֹתוֹ שֶׁנִּשְׁתַּנְּהָ פֶּרֶצוֹף פְּנִיָּה, אִף
הִיא מְנִיחָתוֹ וְהוֹלֶכֶת. וּמִג' יָמִים וְאֵילֶךְ
הַכֶּרֶס נִבְקָעַת כְּנֶגֶד פְּנֵיו וְאוֹמֶרֶת לוֹ:
הֵא לָךְ מֵה שְׁנוֹלָת וְחִמְסַת. — וְיִקְרֵי יוֹם א':
עַד ג' יָמִים תּוֹקְפוּ שֶׁ אֲבָל קִיָּם. לְמַה?
שְׁצוֹרֶת הַפְּנִים נִכְרַת.

ב"ר ק' ז: כָּל ז' יָמִים (לְאַחַר מִיתַת
אָדָם) חָרֵב שְׁלוֹפָה, וְעַד ל' יוֹם הִיא
מֵתְרַפֶּרֶת וְאִינָה חוֹזֶרֶת לְנִדְנָה עַד י"ב
חֹדֶשׁ.

יִרְרֵי ט"ז ג: הַקְּבִיָּה דִן אֶת הַרְשָׁעִים
בְּגִיהַגְם י"ב חֹדֶשׁ. פְּסִיקָא יא: ו' חֹדֶשִׁים
בַּחֲמָה, ו' חֹדֶשִׁים בַּצְּנָה.

י"ש יח' ססו: י"ג הֵם שְׁלֹא טַעְמוֹ טַעַם
מִיתָה: חֲנוּךְ וְאֵלִיעֶזֶר עֶבֶד אֲבָרָהָם
וּמְחוּשְׁלָה וְחִירָם מֶלֶךְ צוֹר וְעֶבֶד מֶלֶךְ
הַכּוּשִׁי וּבִתְיָה בַת פֶּרְעָה וְסָרְחָ בַת אֲשֵׁר
וּג' בְּנֵי קָרַח וְאֵלִיהוּ ז"ל וּמִשִּׁיחַ וְר' יִהוֹשֻׁעַ
בֶּן לִוִי. — וְשֵׁם אֲדָרָיִן ט' נִכְנָסוּ בַחֲיִים
לְגַן עֵדֶן: חֲנוּךְ, אֵלִיהוּ ז"ל וּמִשִּׁיחַ
וְאֵלִיעֶזֶר וְעֶבֶד מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי וְחִירָם מֶלֶךְ
צוֹר וְיַעֲבֵץ בֶּן בְּנֵי שֶׁל ר' יְהוּדָה הַנִּשְׂאִי
וְסָרְחָ בַת אֲשֵׁר וּבִתְיָה בַת פֶּרְעָה.

שְׁנוֹתָיו שֶׁל אוֹתוֹ תִּינּוֹק וְנִמְצָא בֶן ב'
שָׁנִים וְשֵׁשׁ חֹדָשִׁים וְשֵׁשׁ שָׁעוֹת וּמַחֲצָה.
תַּנְיָ ב"ר ז: תִּינּוֹק בֶּן ה' ו' ז' ה' וט'
שָׁנִים אֵינּוּ חוּטָא, אֲלֵא מִבֶּן י' וְאֵילֶךְ,
וְאוֹ הוּא מְגַדֵּל יֶצֶר הָרַע.

אֲבוֹת ה' כא: בֶּן ה' שָׁנִים לְמַקְרָא, בֶּן
י' לְמִשְׁנָה, בֶּן י"ג לְמִצְוּוֹת, בֶּן ט"ו
לְגִמְרָא, בֶּן י"ח לְחוּפָה, בֶּן כ' לְרִדּוּף,
בֶּן ל' לְכַת, בֶּן מ' לְבִינָה, בֶּן נ' לְעֵצָה,
בֶּן ס' לְזֻקְנָה, בֶּן ע' לְשִׁיבָה, בֶּן פ'
לְגִבּוֹרָה, בֶּן צ' לְשׁוֹחַ, בֶּן ק' כְּאֵלוֹ מֵת
וְעֶבֶר וּבִטֵּל מִן הָעוֹלָם.

נִדָּה מִשְׁנָה מ"ג: מִשֵּׁל מִשְׁלוֹ חֲכָמִים בְּאִשָּׁה:
פְּגָה, בּוֹחֵל וְצַמֵּל; פְּגָה עוֹדָה תִּינּוֹקָת;
בּוֹחֵל אֵלוֹ יָמֵי נְעוּרֶיהָ; צַמֵּל — שְׁבַגְרָה.
וְעִי"ש פְּרוּשׁ הַגְּמָרָא וְהַסִּימָנִים לְהַכִּיר אֶת
ג' הַתְּקוּפוֹת הָאֵלֶּה.

יִרְרֵי יְבָמוֹת א' ב: אֵין בֵּין יָמוֹת הַנְּעֻרוֹת
לְיָמוֹת הַבְּגֵרוֹת אֲלֵא ו' חֹדָשִׁים בְּלִבְד.
וְעִי"ש הַסִּימָנִים.

קִיד' כט: בֶּן כ' וְלֹא נִשָּׂא אִשָּׁה כֹּל
יָמָיו בְּעֵבְרִיהָ; בְּהִרְהוּר עֵבְרִיהָ. עַד כ'
שָׁנָה יוֹשֵׁב הַקְּבִיָּה וּמַצְפֵּה לְאָדָם מִתִּי
יִשָּׂא אִשָּׁה, כִּיּוֹן שֶׁהִגִּיעַ כ' וְלֹא נִשָּׂא
אוֹמֵר: תִּיפַח עֲצָמוֹתָיו.

עֲרִכִין סד"ו: כָּל שְׁעָבְרוּ עֲלָיו מ' יוֹם
בְּלִי יִסּוּרִין קָבֵל עוֹלָמוֹ; פּוֹרְעָנוֹת
מִזְדַּמְנַת לוֹ.

שַׁבַּת קַנְנָה: עַד מ' שָׁנָה מִיכְלָא מַעְלֵי,
מִכָּאן וְאֵילֶךְ מִשְׁתִּי מַעְלֵי.

שַׁבַּת י: תְּנוּ רִבְנָן, שְׁעָה רֵאשׁוֹנָה (6)
עַד 7 בְּבִקְרָה) מֵאֲכָל לוּדִים, שְׁנִיָּה מֵאֲכָל
לְיִסְטִין, שְׁלִישִׁית מֵאֲכָל יוֹרְשִׁין (לְפִי
רִש"י: עֲשִׂירִים שָׂאִין לָהֶם לְדָאוּג וּלְטָרוּחַ
לְסַעוּדוֹתָם), רְבִיעִית מֵאֲכָל פּוֹעֲלִים,
חֲמִישִׁית מֵאֲכָל כָּל אָדָם; וּלְפִי רַב פְּפָא:
רְבִיעִית זְמַן סַעוּדָה כָּל אָדָם, חֲמִישִׁית
מֵאֲכָל פּוֹעֲלִים, שְׁשִׁית מֵאֲכָל תַּלְמִידֵי
חֲכָמִים, מִכָּאן וְאֵילֶךְ כּוֹזֵק אֲבָן לְחַמַּת.
וְעִי"ש.

אחת לו' שנים הקב"ה מחלף את עולמו. —
 ב"ק טו. (ועין שם בירי נוסחה אחרת): צבוע
 זכר לאחר ז' שנים נעשה עטלף; עטלף
 לאחר ז' שנים נעשה ערפד; ערפד
 לאחר ז' שנים נעשה קימוש; קימוש
 לאחר ז' שנים נעשה חוה; חוה לאחר
 ז' שנים נעשה שד; שדרו של אדם
 לאחר ז' שנים נעשה נחש, והגני מילי
 דלא כרע במודים.

בתענית כג. מסופר על חוני המעגל
 (שלפי משנה תענית ג' ח חי בימי שמעון
 בן שטח) שהלך בדרך וראה אדם נוטע
 חרוב, ותמה עליו על שהוא נוטע עץ
 שלא יוכל לאכול מפרותיו, שכן אין
 החרוב עושה פרות אלא א' ע' שנה. ישב
 חוני לאכול לחמו ונמנם וישן ע' שנה,
 וכשהקיץ משנתו מצא את בן בנו של
 הנוטע כשהוא מלקט את פרות העץ
 שנטע סבו. — ובירי תענית ג' ט מסופר על חוני
 המעגל בן בנו של חוני המעגל הראשון,
 שהוא חי סמוך לחרבן וישן גם הוא
 ע' שנה, ובינתיים חרב בית המקדש
 ונבנה שנית. לפי זה ישן חוני השני
 בתקופת גלות בבל; אבל אולי הכונה
 היא לחוני הראשון, והלשון בירושלמי
 אינה מדויקת.

תנ" וישב ג: סלמנדרא כיצד? הוגגין
 העושים את הזכוכית, כשהן מסיקין את
 הכבשן ז' ימים וז' לילות רצופין, מכובד
 האור יוצאה משם בריה הדומה לעכביש
 והבריות קורין אותה סלמנדרא. אדם סך
 ידו מדמה או אחד מאבריו אין האור
 שולטת באותו מקום.

ירי שביעית ט"ב: דקלטינוס המלך צד
 צבאים וחפה קרניהן בכסף ושלחם
 לאפריקה. בסוף ע' שנה חזרו למקומותיהם.

חלקי הזמן; מועדים

שבת לד: איזהו בין השמשות? משתשקע
 החמה כל זמן שפני מורח מאדימין,
 הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון—בין

ויש אומרים: הוצא הירם והכנס תחתיו
 ר' יהושע בן לוי.

חיות עופות וצמחים

בכורות ה: תנו רבנן — כל שתמישו
 ביום — תרנגול — יולד ביום; כלילה —
 עטף — יולד כלילה; בין ביום בין כלילה —
 אדם וכל הדומה לו — יולד בין ביום ובין
 כלילה. ובירי ביצה א' א: התרנגולת הרי
 אין תשמישה אלא ביום והיא יולדת
 בין ביום בין כלילה? — שכן היא יולדת
 בלא זכר.

בכורות ה: תנו רבנן: תרנגולת (רש"י:
 לאחר שנתעברה מן התרנגול שוהה
 ביצתה להגמר) לכ"א יום, וכנגדה באילן
 לזו; כלב לב' יום, וכנגדו באילן תאנה;
 חתול לב"ב יום, וכנגדו באילן תות;
 חזיר לס' יום, כנגדו באילן תפוח;
 שועל וכל מיני שרצים — ו' חדשים,
 וכנגדם באילן תבואה (רש"י: חטה); בהמה
 דקה טהורה — לה' חדשים, וכנגדו באילן
 גפן; בהמה גסה טמאה — ל"ב חדש (לפי
 ירי יבמ' ד' יא: חמורה פעמים פוחתת מ"ב
 חדש, אבל לא פחות מימות הלבנה
 שנ"ד יום, ופעמים מוסיפה, אבל לא
 יותר מימות החמה שס"ה יום), וכנגדו
 באילן דקל; טהורה — לט' חדשים, וכנגדה
 באילן זית; הזאב והארי והדוב והנמר
 והברדלס והפיל והקוף והקיפוף — לב' שנים,
 וכנגדן באילן בנות שוח; אפעה — ע'
 שנה, וכנגדו באילן חרוב; חרוב זה
 משעת נטיעתו עד שעת גמר פרותיו
 ע' שנה, וימי עפירו ג' שנים; נחש —
 לו' שנים, ולאוחו רשע לא מצינו חב; ויש
 אומרים: מוכססים (רש"י: מין בנות
 שוח ולא בנות שוח ממש), וע"ש עוד.
 ושם: הופוח בין קיסר לר' יהושע בן
 חנניה ע"ד סבי דבי אתונא האומרים,
 כי ימי עבוכו של הנחש הם ג' שנים.
 ירי שבת א' ג: כל דבר שאין לו גידים
 ועצמות אינו חי יותר משהה חדשים.

בפסח על התבואה; בעצרת על פרות האילן; בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון. שנאמר, תה' ל"ג טו: "היוצר יחד לכם המבין אף כל מעשיהם"; ובהג נדונין על המים. – ועין על כל הענינים האלה בגמרא בבבלי וירושלמי.

ביצה טו: פס"ו כה: כל מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה ועד יו"כ חוץ מהוצאת שבתות וימים טובים (וראשי חדשים וחולו של מועד) והוצאת בניו לתלמוד תורה (מה שהתינוקות מוליכין לבית רבן), אם פחת פוחתין לו, אם הוסיף מוסיפין לו. – ויק"ר ל"ד יב: מר"ה נגזר על אדם מה שמשתכר ומה שמתחסר.

יר' שקל"ג א: בפרוס (או פרס) הפסח, בפרוס העצרת, בפרוס החג – כל הן דתנינן פרוס – פלגא (מחצית): פלגא דל' יום קודם למועד שדורשים בהלכותיו. – י"ש תשא שפ"ו: פרוס ט"ו יום קודם לרגל. ויק' כ"ב כה: "ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד" – משנה חולין ה' ג (ועין גם ד): בד' פרקים בשנה המוכר בהמה לחברו צריך להודיעו: אמה מכרתי לשחוט, בתה מכרתי לשחוט, ואלו הן: ערב יו"ט האחרון של חג, וערב יו"ט הראשון של פסח, וערב עצרת, וערב ר"ה, וכדברי ר' יוסי הגלילי: אף ערב יום הכפורים בגליל (תוספ"א: מפני שהוא יום טוב). אמר ר' יהודה: אימתי? בזמן שאין לו ריוח, אבל אם יש לו ריוח (כלומר: ריוח של זמן בין מכירה למכירה) אין צריך להודיעו. ומודה ר' יהודה במוכר את האם לחתן ואת הבת לכלה שצריך להודיע, בידוע ששניהן שוחטין ביום אחד. – ממאמר זה יש ללמוד על דרכי השיטת הבהמות לשם החיים. ולשם באורו עין רש"י ותוספות חולין פג. וע"ה.

הוריות יב: כריתות ה"ו: הרוצה לדעת אם יוציא את שנתו או לא, יתלה נר ב' הימים שבין ר"ה ליו"כ בבית שאין בו

השמשות. הכסיף העליון והושוה לתחתון – זהו לילה. – דברי ר' יהודה. ר' נחמיה אומר: כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל. ר' יוסי אומר: בין השמשות כהרף עין, זה נכנס וזה יוצא, ואי אפשר לעמוד עליו. ועין ברכ' ב ויר' ברכ' א א. – לטאלת בין השמשות לפי התלמוד ולכל שאר השאלות הקשורות בה להלכה ולמעשה בימינו בא"י מוקדש הספר "בין השמשות" להרב ר' יחיאל מיכל טיקצינסקי, ירושלים, ה'תרפ"ט. יר' ברכ' א א: העונה אחד מכ"ד לשעה; העת אחד מכ"ד לעונה; הרגע אחד מכ"ד לפע. ועי"ש. – ע"ו עה: כמה עונה? א או יום או לילה; ב חצי יום וחצי לילה. ולא פליגי: הא בתקופת ניסן ותשרי (רש"י: שהיום והלילה שווים), והא בתקופת תמוז וטבת (היינו שעונה היא י"ב שעות). נדה סה: עונה שלמה לילה וחצי יום, ועי"ש. ולענין נדה, נדה ט: עונה בינונית פ' יום (ימי טומאה וטהרה), כ' יום (ימי טהרה). ושם ו' ט: איזו היא זקנה? כל שעברו עליה שלש עונות סמוך לזקנתה. – מכאן ש, עונה אינה מדת זמן קבועה אלא פרושה מדת זמן סתם, ששעורה נקבע לכל ענין לחוד. יר' ברכ' ט"ב: כמה הוא פרק? (לפרקים) אחד לל' יום.

יר' ערובין ג ט: שני ימים טובים של ראש השנה הן מתקנת נביאים הראשונים. – ושם: ר' יוסי כתב לבני הגולה: אעפ"י שכתבו לכם סדרי מועדות אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש.

משנה ר"ה א א: ד' ראשי שנים הן: בא' בניסן ר"ה למלכים ולרגלים; בא' באלול ר"ה למעשר בהמה; ר' אליעזר ור' שמעון אומרים: בא' בתשרי; בא' בתשרי ר"ה לשנים ולשמיטין וליובלות, לנטיעה ולירקות; בא' בשבט ר"ה לאילן כדברי ב"ש; ב"ה אומרים: בט"ו בו.

שם א ב: בד' פרקים העולם נדון:

במוצאי שבת אינו מנהג; עד כלות סדר התפלה במוצ"ש בביהכ"נ – מנהג. (בטול מלאכה) בשני ובחמישי אינו מנהג; עד גמר התענית באותם הימים – מנהג. (בטול מלאכה) ביוםא דערובתא (ערב שבת ויו"ט; ויש מפרשים: ביום הושענא רבה) אינו מנהג; מן המנחה ולמעלה מנהג. (בטול מלאכה) בר"ח – מנהג. נשים הנוהגות „דלא למשתייה“ (= שלא לשתי: לא לסדר את חוטי השתי, היינו לא לטוות) מר"ח אב ואילך – מנהג, שבו פסקה אבן שתיה. ועיי' עוד – תענית ל: מקום שנהגו לעשות מלאכה בט' באב עושין; מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין. כל האוכל ושותה בט' באב כאלו אוכל ושותה ביו"כ. כל העושה מלאכה בט' באב אינו רואה סימן ברכה לעולם. ועיי' עוד.

ד"ה יא: מי שיוצא בימי ניסן ורואה עצים מבלבים אומר: ברוך שלא חיסר מעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובים להתגאות בהן בני אדם.

עניני מטאורולוגיה

יר' ס' י"ב: אחד מג' הדברים שצוה אחיתופל את בניו: אם היתה העצרת ברורה זרעו חטים יפות; ולא ידעו אם ברורה בטל ואם ברורה בשרב. – בבלי ב"ב קמ"ז: ת"ר: ג' דברים צוה אחיתופל את בניו וכו' ויום טוב של עצרת ברור (אם יום שבועות צח ולא מעונן) זרעו חטים. מר זוטרא אמר: כלול (מערבב, יום מענן). אמרו נהרדעים בשם ר' יעקב: לא ברור ברור ממש, ולא כלול כלול ממש, אלא אפילו כלול ורוח צפונית מנשבתו זה הוא ברור.

ב"ב ס"ג: מוצאי יום טוב האחרון של חג הכל צופין לעשן המערכה, נטה כפפי צפון עניים שמחין ובעלי בתים עצבין, מפני שגשמי שנה מרבין ופרות מרקיבין; נטה כלפי דרום עניים עצבין

רוח פרצים, ואם הנר דולק כלו יוציא שנתו. ועיי' על דברים שיש לאכלם בר"ה. גיטין ע. ומס' כלה: אכל בשר שור (שמן) בלפת ולן בלבנה בלילי י"ד או ט"ו בתקופת תמוז אחזתו אחילו (אש של עצמות).

שבועות י: והא ראש חדש לאו מועד הוא? איברא (אמנם), ראש חודש אף הוא נקרא מועד.

ס' כו: גנב ניסן וגנב תשרי לא שמו גנב (אריס הגונב משהו ממה שהוא עובד בו בשעת הקציר או האסיף).

ס"ג: אותם קברנים הקוברים מתים ביו"ט ראשון של עצרת החרימם רב פפא ופסלם לעדות, ורב הונא הכשירם. והלא רשעים הם? – סבורים שמצוה עושים.

ב"ר י"ג ד' וד"ר ז' ח: גוי אחד אמר לריב"ק (לריב"ז): אתם יש לכם מועדות (פסח, עצרת וסוכות) ואנו יש לנו מועדות (קלנדא, סטרנליא וקרטיסים); בשעה שאתם שמחים אין אנו שמחים, ובשעה שאנו שמחים אין אתם שמחים. ואימתי אנו ואתם שמחים? בשעת ירידת גשמים.

משנה פ"ד א: מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין. מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין וכו'. והלן ה: חכמים אומרים: ביהודה היו עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות, ובגליל לא היו עושין כל עיקר. ועין ס"ג ג' – ס"ד: מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלין; מקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלין. מקום שנהגו להדליק את הנר בלילי יום הכפורים מדליקין; מקום שנהגו שלא להדליק אין מדליקין. ומדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים ועל גבי החולים.

יר' פ"ד א: כל הדברים תולים אותם במנהג. נשים הנוהגות לא לעשות מלאכה

קהל־ר א יג קשה יום ירידת גשמים
שהיא שקולה כנגד כל מעשה בראשית.
תענית כג: מעשה בימי שמעון בן
שטח שירדו להם גשמים בלילי רביעית
ובלילי שבתות (ובתור"כ בחקתי: מלילי שבת
ללילי שבת) עד שנעשו חטים ככליות
ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי
זהב וצרתו מהם דוגמה לדורות. וכן
מצינו בימי הורודוס שהיו עוסקין בבנין
ביהמ"ק והיו יורדין גשמים בלילה,
למחר גשבה הרוח ונתפורו העבים
ורחה החמה, ויצאו העם למלאכתן
וידעו שמלאכת שמים בידיהם.

תענית ו: יורה במרחשון (ולחכמים:
בכסלו) ומ'קוש בניסן. רביעה א' ב'
וג' (רש"י: יורה יש בו ג' זמני גשמים)
או רביעה בכירה, בינונית ואפילה –
לפי דעות שונות: בג', בוז' ובי"ז
במרחשון; בוז', בי"ז ובכ"ג בוז' בי"ז
ובכ"ג במרחשון ובר"ח כסלו ועי"ש.
שאלת גשמים (תפלת "טל ומטר"
בשמונה עשרה) בג' במרחשון, ולפי רבן
גמליאל: בוז' בוז' יום אחר החג,
כדי שיגיע האחרון שבישראל לנהר
פרת; והלכה כרבן גמליאל. תענית י:
ובגולה עד ס' בתקופה – רש"י: בגולה אין
שואלין עד ס' בתקופה. לפי שהוא מקום
נמוך ואין צריכים מטר כל כך.

ירד תענית א' ג: אחת לל' יום התהום
עולה (ובפ"א ה: פעם אחת בכל חדש
סילונית עולין מן התהומות) ומשקה
את הארץ.

עניני גיאוגרפיה, אסטרונומיה ואסטרוֹלוגיה

מדרש אבכיר (י"ש מד): לפי הכתובים בר' ר
א – ד על דבר "בני האלהים" וה"נפילים"
אשר באו אל בנות האדם, מסופרת
האגדה, כי שני מלאכים, שמחזאי ועזאל,
ירדו משמים וקלקלו עם בנות האדם
שהיו יפות ולא יכלו לכבוש את יצרם.

ובעלי בתים שמחים, מפני שגשמי שנה
מועטים ופרות משתמרים; נטה כפ"י
מזרח הכל שמחין, כלפי מערב הכל
עצבין. ורמיניהי: (רוח) מזרחית לעולם
יפה, מערבית לעולם קשה, רוח צפונית
יפה לחטין בשעה שהביאו שליש וקשה
לזיתים בשעה שיניצו (וביומא כא הגירסא:
בזמן שהן חונטין). ורוח דרומית קשה
לחטין בשעה שהביאו שליש ויפה לזיתים
בשעה שיניצו (בזמן שהן חונטין)? לא
קשיא: הא לנו (לבני בב"ל) והא (בריתא
ראשונה) להם (לבני ארץ ישראל). ואולם
במקום אחר (?): צפונית בימות החמה יפה
ובימות הגשמים קשה, דרומית בימות
החמה קשה ובימות הגשמים יפה,
מזרחית לעולם יפה, מערבית לעולם
קשה (ועי"ש עוד על הרוחות). – ועין
בי"ב כה על שעתן של ד' הרוחות המנשבות
בכל יום ורש"י ברכות ג, "כנור" וכו' וגם
ס"ג טו.

ביב קמו: אותו יום א' של ראש
השנה אם הוא חם כל השנה חמה, אם
הוא קר כל השנה קרה.

ערובין נו: אין לך תקופת ניסן שנופלת
בצדק שאינה משברת את האידנות,
ואין לך תקופת טבת שנופלת בצדק
שאינה מיבשת את הזרעים, והוא
דאיתיליד לבנה (כשמולד לבנה נופל)
בלבנה או בצדק (בשעות של לבנה או
צדק; ועין שם פרוש רש"י בדבר שעות
היום שצ"ם הנכ"ל).

פס' צד: בד' שבילין חמה מהלכת:
ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים כדי
לפשר את השלגין, תמוז אב ואלול
מהלכת בישוב כדי לבשל את הפרות,
תשרי מרחשון וכסלו מהלכת בימים
כדי ליבש את הנהרות, טבת שבט ואדר
מהלכת במדבר שלא ליבש את הזרעים.
בבורות לה: אדר וניסן (וחצי ניסן) לה.
אלול ותשרי (וחצי תשרי) יבש.

ג' נוגה, מאדים; ד' שבתאי, כוכב; ה' חמה, צדק; ו' לבנה, נוגה; ז' מאדים, שבתאי. וכלם משרתים לייב מזלות שהם כנגד ייב חדשים, ואלו הן: טלה (ניסן), שור (איר), תאומים (סיון), סרטן (תמוז), אריה (אב), בתולה (אלול), מאזנים (תשרי), עקרב (מרחשון), קשת (כסלו), גדי (טבת), דלי (שבט), דגים (אדר). ואלו שנבראו במעשה בראשית לנהוג את העולם וכן חקיהן, וזו שמשין אלו נבראו והסדירן ברקיע השמים. כל המזלות משרתים את ימות חדש החמה, וימות חדש החמה ל' יום י' שעות ומחצה, וכפ' מזל ומזל משרת את ימות חדש החמה ב' ימים ומחצה, ב' מזלות לה' ימים. השר המתחיל בראש חדש חמה הוא השר המשלים בסוף חדש חמה. הוא הפותח והוא הסוגר. ועיי'ש ובפרק ז עוד כמה ענינים תכוניים ועבוריים. ולבאור של האמור עין רש"י ברכות נט "באורחא", שבת קכט, "דקיימא" וערובין נו, "ואין תקופה". ועין, "בריתא דמזלות": זרר תרומה קעא—ג. תב' האוינו א: י'ש בפסיקתא: אדם נמשל לייב מזלות. בתחלה כשנולד נדמה כטלה שהוא רך ומתגבר כשור וכו'.

ב"ר י' ד: עד שלא חטא אדם הראשון היו המזלות מהלכין דרך קצרה ובמהירות, משחטא סבבן דרך ארוכה ובמתינות: יש מזל שגומר הלוכו לייב חדש, כגון כוכב חמה; ויש מזל שהוא גומר הלוכו לל' יום, והיא לבנה; ויש—לייב שנה, והוא צדק; ויש לל' שנה והוא שבתאי, חוץ מן כוכב, נוגה ומאדים שאין גומרין הלוכן אלא לת"פ שנה. ועין שם הוספה "ובעי' שאלה", שהיא כפי הנראה הגהה שנכתבה בשו"י הגליון והכנסה בפנים. סוכה כט: בשביל ד' דברים חמה לוקה וכו'. ובשביל ד' דברים מאורות לוקין וכו'. ועל לקוין חמה ולבנה עין ערך גרצ"ח עמ' 171/2.

ראה שמחזאי ריבה אחת ושמה איסטהר, נתן עיניו בה. אמר: השמעי לי. אמרה לו: איני שומעת לך עד שתלמדני שם המפורש שאתה עולה בו לרקיע בשעה שאתה זוכרהו. למדה אותו שם. הזכירה אותו ועלתה לרקיע—ולא קלקלה. אמר הקב"ה: הואיל ופרשה עצמה מן העבירה, לכו וקבעו בין ז' כוכבים הללו—ונקבעה בכימה.

פס' צד: מצרים ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה, ומצרים אחד מס' בכוש, וכוש אחד מס' בעולם, ועולם אחד מס' בגן, וגן אחד מס' בעדן, ועדן אחד מס' בגיהנום, נמצא כל העולם כלו ככסוי קדירה לגיהנום—כל הישוב כלו תחת כוכב אחד יושב, תדע, שהרי אדם נותן עינו בכוכב אחד, הולך למזרח עומד כנגדו, לארבע רוחות העולם עומד כנגדו—עגלה בצפון ועקרב בדרום, וכל הישוב כלו אינו יושב אלא בין עגלה לעקרב; וכל הישוב כלו אינו אלא שעה אחת ביום, שאין חמה נכנס לישוב אלא שעה אחת ביום. תדע שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב, חצי שש וחצי שבע חמה עומדת בראש כל אדם. ועיי"ש עוד כמה ענינים דומים. ירו' סג ה' ג: תחלת חמש (הינו תחלת שעה 11 לפה"צ לפי חשבוננו) חמה במזרח וסוף שבע (סוף שעה 1 לפה"צ) חמה במערב. לעולם אין חמה נוטה למערב אלא בסוף ז'.

במ"ר י' כא: כל שעה שכימה נראית ברקיע אין עקרב נראה ברקיע, ומשעקרב נראה אין כימה נראית. כימה מבשלת את הפרות וגו' נתנת בהם טעם.

פרי"א ה' כל הכוכבים משרתים לז' כוכבים של שעות ושמן: כל"ש צמח"ן—כוכב, לבנה, שבתאי, צדק, מאדים, חמה, נוגה; והם משרתים לז' ימי השבוע: יום א' כוכב, חמה; ב' צדק, לבנה;

ביום ב' יהי אדם רגון, משום שנבדלו בו המים; ביום ג' יהי עשיר ונואף, משום שנבראו בו עשבים; בד' יהי איש חכם ונהיר (זיותן), משום שנתלו בו מאורות; בה' יהי איש גומל חסדים, משום שנבראו בו דגים ועופות; בערב שבת יהי איש חזון (מתור), אחרי מצוות, שכן דרך ערב שבת לחזר אחרי שבת; מי שנוהד בשבת ימות בשבת, על שחללו עליו את יום השבת הגדול, ויהי פרוש וקדוש. ולפי דעה אחרת: לא מזל יום גורם אלא מזל שעה (עין למעלה בדבר המולות המשמשים את השעות), ולכן מי שנוהד בחמה (בשעה שבה שולט מזל חמה) יהי גבר וזוהן, יאכל וישתה משלו, וסודותיו יתגלו, אם יגנוב לא יצליח; בכוכב נוגה יהי אדם עשיר ונואף, משום שבו נוצרה האש; בכוכב יהי אדם נהיר וחכם, משום שמזל כוכב הוא סופרו של מזל חמה; בלבנה יהי אדם נגוע פגעים (כלבנה זו שמתנוונת והולכת), בונה וסותר, סותר ובונה, אוכל ושותה לא משלו, וסודותיו מכוסים, אם יגנוב יצליח; בשבתאי יהי אדם שמחשבותיו נשכחות, או שמחשבות אחרים עליו נשבתות; בצדק יהי אדם צדיק; במאדים יהי אדם שופך דמים; או אומן (מקזי דם), או גנב, או סבת, או מוהל. — לפי דעה אחת יש מזל לישראל, ולפי דעה שנית אין מזל לישראל, לפי ירמ' י"ב. וכן אברהם אמר לה': נסתכלתי באצטגנינות שלי ואיני רואי להוליד בן (בר' ט"ז ג'). והן לי לא נתת זרע". אמר לו הקב"ה: צא מאצטגנינות שלך (שם ה'). ויוצא אותו החוצה"י שאין מזל לישראל. אתה חושב משום שצדק עומד במערב? אני אחזירו ואקימו במזרח: "מי העיר ממזרח צדק", ישע' מ"א ב.

בשבת קטש מנויים הימים הכשרים

הריות י: כוכב אחד לע' שנה עולה ומתעה את הספנים.
קוליר ג' כו: אפילו גלגל חמה לא נברא אלא מן הארץ, ועי"ש.
ב"ב כה: לפי ר' אליעזר עולם לאכסדרה (רש"י: שאין לה דופן רביעית) הוא דומה, ורוח צפונית אינה מסובבת, וכיון שהגיעה חמה אצל קרן מערבית צפונית נכפפת ועולה למעלה מן הרקיע; ולפי ר' יהושע עולם לקובה (רש"י: אהל שכלו מוקף) הוא דומה, ורוח צפונית מסובבת, וכיון שחמה מגעת לקרן מערבית צפונית מקפת וחוזרת אחורי כספה. — במ"ר י"ג: מנין שהים עשוי דוגמת קערה והעולם עשוי ככדור? וכו'. כדור שהעולם עשוי ככדור, אלכסנדרוס מקדנוס כשרצה לעלות, למעלה היה עולה ועולה עד שראה את העולם ככדור ואת הים כבקעה. ומשום זה מצירים אותו קערה בידו, אבל לא כדור בידו, שאינו שולט בים. — מס' דרך ארץ נוטא ט': העולם הזה דומה לגלגל עינו של אדם; לכן שבו זה אוקינוס שמקיף את כל העולם, שחור שבו זה העולם, קומט שבשחור זה ירושלים, פרצוף שבקומט זה בית המקדש. — אסת"ר א: על השאלה כיצד כבש אחשורוש קכ"ז מדינות באות התשובות: כחצי עטרה; העולם היה עשוי כעטרה; כאפי קבאי (כפני הקב); כאמת המים, — בכלן אחה מכבש את החיצונות והפנימות נכבשות מאליהן.

שבת קנו: כתוב על פנקסו של ר' יהושע בן לוי (בתרגום עברי ובצרף פרוש רש"י): מי שנוהד בא' בשבת יהי איש שלם במדה אחת ולא יהי בו כלום מן המדה האחרת; או כלו לטובה או כלו לרעה (לדוגמה: רב אשי היה מלך, כלומר: ראש ישיבה, ודימי בר קקוותא ראש הגנבים, ושניהם נולדו ביום א'), והטעם שנבראו בו אור וחשך; מי שנוהד

בחשבון העבור שלנו זה מדורות נתן הרמב"ם בספרו "משנה תורה" ב"הלכות קדושת החדש" א"י, ושם הפירוש י"א—י"ט הם מסכת אסטרונומית חשובה על מהלך השמש והירח, שאינה שאובה ממקורות התלמוד, אלא חברה לפי מיסב ידיעות המדע בימיו.

הכלל היסודי של עבור השנה: כ"ג יב"ג: אין מעברין את השנה אלא אם כן היתה תקופה חסרה רובו של חודש, י"ו יום, דברי ר' יהודה; ר' יוסי אומר: כ"א יום. אמר ר' יוחנן: ושניהם מקרא אחד דרשו, שמי ל"ד אב: "וחג האסיף תקופת השנה", ר' יהודה סובר שכל החג צריך להיות בתקופה חדשה. ור' יוסי סובר שמקצת מן החג צריכה להיות בתקופה חדשה. ועין שם כל הסוגיה בענין יום תקופה מתחיל או גומר (אם היום שבו נופלת התקופה הוא ראשון לתקופה החדשה או אחרון של הישנה). וזהו אותו הכלל האמור ב"ה" כ"א: "כד חזית דמשכה תקופת טבת עד שתטר בניסן עברה להאי שתא" — אם תראה, כי תקופת טבת תמשך עד י"ו בניסן, יש לעבר אותה השנה ולקבוע ניסן כאדר שני, כדי שפסח יחול בתקופה החדשה. תקופת האביב.

בדבר סדר שנות העבור במחזור של י"ט מובא ב"יסוד עולם" (מ"ה פ"ב) בשם ברייתא דר' אליעזר מחלוקת בין ר' אליעזר, חכמים ורבן גמליאל, ועין: בורנשטיין, "מחלוקת", עמ' 96/7.

פסיק' ה: כל חודש שלא נולד (הירח) קודם לשש שעות ביום אין כח בעין לראותו בערב.

ערויבין גג: רב אמר מאבריס, מוסיפין לה אבר, שמואל אמר: מעברין, כאשה עוברת. (המדובר הוא על המשנה שם: "כיצד מעברין את הערים, אבל אותו הפרוש מוסב כנראה גם על עבור שנה וחדש).

להקזת דם: א, ד' וערב שבת, אבל לא ב, ג' וה' ולא ערב יום.

תנ' שופ' י: אמרו להם איצטרולוגין לישראל: אין דברי האיצטרולוגין מתקימין בכם שאתם יהודים.

דב"ר ח' ו: שמואל אמר: אין התורה מצויה באיצטרולוגין שאומנותן בשמים. אמרו לשמואל: הרי אתה איצטרולוגי וגדול בתורה? אמר להן: לא הייתי מביט באיצטרולוגיה אלא בשעה שהייתי פנוי מן התורה. אימת? כשהייתי נכנס לבית המים.

עניני עבור השנה והחדש, תקופות ומולדות

וכל הענינים הקשורים בהם מצטרפים לתורה שלמה שאינה נמסרת אלא מתוך הרצאה מסודרה ומפורטה, שאין מקומה בספר זה. רק ענינים ופרטים בודדים פוזרים בספר פה ושם, ואותם אפשר למצוא בעזרת המפתח; וביחס לעקרי התורה הזאת וכל המסתעף מהם נסתפק לתת בזה רשימת המקורות הראשיים, מעין רשימת עזר למעונינים בדבר, אבל בלי אחריות לשלמות גמורה.

יר' : פאה ה' ; אן שביעית י' א ; מעשר שני ה' דו פס' ט' אן שקלים א' בן סוכה ד' אן ר"ה א' ד—ה. כל פרק ב, ג' אן תענית א' ג ; מגלה א' ה ; חגיגה ג' אן מו"ק ב' גן כחובות ב' ה ; נד' ר' ה ; סו' א' ב, ח' ב. בבבלי: ברכ' י, סג ; שבת פו ; ערויבין לט—מא. גו. פס' נא. נד ; סוכה נדננה ; ביצה ד—ו ; כמעט כל מסכת ראש השנה וביחוד משנה ר"ה א' א' ג—ג' א, ד' ד וכל הגמרא השיכת לה ר"ה יח—כה. ל—לב ; כחובות כא ; משנה סו' א' ב, ה ג. וגמרא י—יג. יח. מארמב. ע ; משנה עדיית ד' ; משנה ערכין ב' ב וגמרא ח"י, לא ; בכורות נדננה — מס' סופרים י"ט ט, כ' א ב—ח. חוספתא ר"ה מגלה ג ; סו' ב ; ערכין א—פר"א ח.

ברייתא לשמואל. ברייתא דמזלות. שאר המדרשים אינם אלא חזורים על דברי התלמוד. תמצית מרוכזה של כל הענינים האלה בצרוף חוספות הנהוגות למעשה

אדמה כנגד תקופת תשרי, שהארץ עשויה בולין בולין של אדמה; ארקא כנגד תקופת טבת שהיא מורקת אח פרותיה.

ירר יבמת ד' יב: י"ג אחים היו ומתו מהם י"ב בלא בנים. באו נשי המתים לפני רבי ובקשו להתיבם. אמר רבי ייבם: לך ויבמן. אמר לו: אין ביכלתי לפרנסן. אמרו הנשים: כל אחת ממנו תפרנס את הבית חדש אחד. אמר היבם: ומי יפרנס בחדש העבור? אמר רבי: אני אפרנס בחדש העבור. והתפלל עליהם והלכו להם. לאחר ג' שנים באו והן נושאות ל' תינוקות ועמדו לפני לתחו של רבי וכו' ובקשו מזונות לחדש העבור, והוא נתן להן.

תורה, צדקה, תפלות וברכות.
קהל"ד ט' ז: ר' יוסי בן משולם ור"ש בן מנסיא היו משלשין היום: שליש לתורה, שליש לתפלה, שליש למלאכה; ויש אומרים שהיו יגעין בתורה בימות החורף ובמלאכה בימות הקיץ.

שהש"ר ח' ה: כך יגע ר' בון בר חייא לכ"ח שנה בתורה מה שלא יגע תלמיד ותיק לק' שנה.

ברכ' לה: אמר רבא לרבנן: בבקשה מכם, בימי ניסן ובימי תשרי לא תראו לפני (בישיבה ללמוד תורה), כדי שלא תהיו טרודים כל השנה במזונותיכם.

תנ' נח ג: ולפיכך קבע הקב"ה שתי ישיבות לישראל (והכונה כפי הנראה לישיבות סורא ופומבדיתא) שיהיו הוגיין בתורה יומם ולילה ומתקבצין ב' פעמים בשנה באדר ובאלול מכל המקומות ונושאים ונותנים במלחמתה של תורה עד שמעמידין דבר על בוריו והלכה לאמתה ומביאים ראייה מן המקרא ומן המשנה ומן התלמוד, כדי שלא יכשלו ישראל בדעת וכו'. ואותן ב' ישיבות לא ראו שבי ולא שמד ולא שלל, ולא

ירר סוכה ד' א: ר' סימון צוה אותם המחשבין (חשבונות קביעות השנים): תנו דעתכם שלא לעשות לא תקיעה (ר"ה) בשבת ולא ערבה (הושענא רבה) בשבת, ואם יש לכם דוחק בדבר עשו תקיעה בשבת (שכן מצות שופר אפשר לקיים ביום ב' של ר"ה) ואל תעשו ערבה בשבת.

ירר בכורים ב' ד: מה שאמרו ט"ו בשבט ר"ה לאילנות, שאלו: כסדרן של שנים או של תקופות (כלומר: אם בשבט לפי חשבון חדשי הלבנה, או לפי חשבון שנת החמה)? והשיבו: כסדרן של שנים, ואפילו שנה מצוברת (תופסים ט"ו בשבט, אם כי שבט האמתי הוא או אדר א').

ירר שבת י"ט א: והלא אי אפשר לשני שבועות שלא חל י"ד (בניסן) להיות בשבת. (ויש פס' ד' א הגירסה: והלא אי אפשר לשני שביעית שיחול י"ד להיות בשבת; וזו כנראה גירסה משובשה). כלומר: במשך שני שבועות שמיטה, שהן י"ד שנה, אי אפשר שלא יחול בהן ערב פסח בשבת. ואולם לפי כללי קביעותנו אפשר שיעברו י"ט שנים בין שתי שבתות של ערב פסח, כגון ה'תרי"צ וה'תשי"ג.

סני סט: רוב האנשים רגילים לטעות בעבור החדש (אם ר"ח הוא ל' או ל"א של החדש העבר). ערכין ט: חד יומא לאו אדעתא דאינשי - אין האנשים יודעים לדקדק בחשבונות העבור עד יום אחד. ייר ר"ה א' ב: שמות חדשים עלו בידם מבבל.

חולין צה: שמואל שלח מבבל לר' יוחנן בא"י עבורא דשיתין שני. אמר ר' יוחנן: חושבנא בעלמא ידע.

ב"ר י"ג יב: ד' שמות נקראו לארץ כנגד ד' תקופותיה: ארץ כנגד תקופת ניסן שהיא מריצה פרותיה; תבל כנגד תקופת תמוז שהיא מתבלת את פרותיה;

(היא תפלת „שמונה עשרה“ שמתפללין אותה ג' פעמים ביום). שכחום וחזר שמעון הפקולי והסדיר י"ח ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה. אמר להם רבן גמליאל לחכמים: כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת הצדוקים (ובמקומות אחרים „ברכת המינים“ או „אפיפורסיס“, והיא תפלת „ולמלשינים אל תהי תקוה“ שבשמונה עשרה)? עמד שמואל הקטן ותקנה. לשנה אחרת שכחה והשקיף בה ב' וג' שעות וכו'.

דב"ר ב' כבה: מהיכן זכו ישראל לקרות „שמע“? א) ממתן תורה. לא פתח הקב"ה בסיני תחלה אלא בדבר זה, אמר להן: „שמע ישראל! אנכי ה' אלהיך“, נענו כלם ואמרו: „ה' אלהינו ה' אחד“, ומשה אמר: „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.“ ב) משעה שנטה יעקב למיתה קרא לכ"ז השבטים ואמר להן: שמא משאני נפטר מן העולם אתם משתחווים לאלוה אחר? אמרו לו: „שמע ישראל“ וכו'. והוא אומר בלחישתו: בשכמל"ו. ג) בשעה שעלה משה למרום שמע למלאכי השרת שהיו אומרים להקב"ה: בשכמל"ו, והוריד אותה לישראל.

ברכ"י מה: משה תקן לישראל ברכת „הזן“ (בברכת המזון) בשעה שירד להם מן יהושע תקן להם ברכת הארץ כיון שנכנסו לארץ. דוד ושלמה תקנו „בונה ירושלים“: דוד „על ישראל“ וכו' ושלמה „על הבית“ וכו'. „הטוב והמטיב“ ביבנה תקנוה כנגד הרוגי ביתר אותו היום שניתנו לקבורה: „הטוב“ שלא הסריחונו „המטיב“ שניתנו לקבורה.

שבועות יח: כל המבדיל על היין במוצאי שבתות יהיו לו בנים זכרים.
חולין צא: חביבין ישראל לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת, שישראל אומרין שירה בכל שעה, ומלאכי השרת אין אומרין שירה אלא (לפי דעות שונות):

שלט בהן לא יון ולא אדום, והוציאן הקב"ה י"ב שנה קודם חורבן ירושלים בתורתן ובתלמודן (היינו בשעת גלות יויכין) שכך כתוב, מ"ב כ"ד יד: „והגלה את כל ירושלים ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל עשרת אלפים גולה, וכל החרש והמסגר, לא נשאר זולת דלת עם הארץ“—אלו גבורי תורה וכו'. צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים והגלה את גלות יכניה לגלות צדקיהו, כדי שלא תשתכח תורה שבע"פ. וישבו בתורתן בבבל מן אותה שעה עד היום וכו' ולא גזרו עליהן שמד, ואף לימות המשיח אין חבלי של משיח רואין וכו', שאע"פ שאדם גולה בשדה שכינתי לא וזה ממך, מיכה ד"ג: „ובאת עד בבל שם תנצלי, שם יגאלך ה' מכף אויבך“, „שם' ללמדך שמשם מתחלת הגאולה, משם עולין לירושלים וכו'.

יבמות סב: י"ב אלף זוגים תלמידים היו לו לר' עקיבא מגבית עד אנטיפרס, וכלם מתו בפרק אחד, מפסח ועד עצרת, מפני שלא נהגו כבוד זה לזה.

בי"ב יא: אמרו עליו על בנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה. פעם אחת באה אשה לפניו בשני בצורת. אמרה לו: רבי, פרנסני. אמר לה: העבודה שאין בקופה של צדקה כלום. אמרה לו: רבי, אם אין אתה מפרנסני, הרי אשה ושבעה בניה מתים. עמד ופרנסה משלו. לימים חלה ונטה למות: אמרו מלאכי השרת: רבונו של עולם! אתה אמרת: כל המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא, ובנימין הצדיק שהחיה אשה זו בניה ימות בשנים מועטות הללו? מיד קרעו לו גזר דינו. תנא: הוסיפו לו כ"ב שנה על שנתיו.

ברכ"י כח ומגלה יודיה: ק"כ זקנים ובהם כמה נביאים תקנו י"ח ברכות על הסדר

זעם אחת ביום, פעם אחת בשבת, כחדש, בשנה, בשבוע, ביובל, פעם אחת בעולם.

י"ש יחו' שמ: הקב"ה אומר: יש לי תתקו אלפי רבבות של מלאכי השרת שהם עומדים לפני ומקדשים שמי הגדול בכל יום תמיד מיציאת החמה ועד שקיעת החמה ואומרים: קדוש קדוש קדוש, ומשקיעת החמה עד זריחת החמה אומרים: ברוך כבוד ה' ממקומו.

מדרש פליאה (י"ש תתנ"ה): חיב אדם לברך ק' ברכות בכל יום, ושאל הקב"ה מישאל שיתנו לו ב' פסוקים בכל יום כל ימי חייהם. וכמה ימי חייו של אדם? ע' שנה, שנאמר, ח' צ"י: "ימי שנותינו בהם שבעים שנה". וכמה מנין ימים של ע' שנה? כ"ה אלף ות"פ, וחשבון ימי שנה שס"ד (אולי אינו חושב יו"כ, שבו אין השטן מקטרג), טול מהם השבתות וימים טובים שאינן מן המנין שהן ימי שמחה ותענוג, ונמצא ימי שבת ג'תר"מ, ומנין ימי החגים לחשבון י"ח (ז' פסח, עצרת, ר"ה, יו"כ, ח' חג) אלף ור"ס, ונשתירו ימי החול כ'תק"פ. וחשבון פסוקים של תורה ה'תתמ"ב, ושל נביאים ט"רצ"ד, של כתובים ז' אלפים תתק"ס, ס"ה כ"ג אלפים וצ"ט (צ"ד?). לבד מספרי החיצונים. ורצו בני ישראל וקבלו על עצמן כדי שיוסיפו על ק' ברכות ב' פסוקים בכל יום אחד כנגד "נעשה" ואחד כנגד "נשמע". ומאן אינון ב' פסוקין? ומקבלין דין מן דין" וכו', ונטלתני רוחא" וכו' (תרגום ב' הכתובים ישע' ר ג יחו' ג ינ, הנאמרים מקרא ותרגום בחפלת, "ואתה קדוש" בסוף תפלת הבקר של כל יום). ואומר סדר זה בשבתות וכימים טובים במנחה, ובימות החול ביוצר. —מדרש זה משוכש ולא נתבאר כל צרכו עד היום, והוא משמש דוגמה לחשבון מופלא, כשם שהחשבון הניתן

בערך נ'שליא. נבואת חנניה הוא דוגמה לחשבון מבולבל, והחשבון הניתן בערך ג'ריג' לישע' ס"ג טו (עמ' 168) הוא דוגמה לחשבון מברר.

ימות המשיח, עולם הבא, לעתיד לבוא

ט"ז: שלח לו רב חנן בר תחליפא לרב יוסף: מצאתי אדם אחד ובירד מגלה אחת כתובה אשורית ולשון קדש. אמרתי לו: זו מנין לך? אמר לי: לחילים של פרס נשכרתי ובין גנזי פרס מצאתיה וכתוב בה: לאחר ד' אלפים ומאתים ותשעים ואחד (ד'רצ"א) שנה לבריאתו של עולם העולם יתום; מהן מלחמות תנינים, מהן מלחמות גוג ומגוג, והשאר ימות המשיח, ואין הקב"ה מחדש את עולמו אלא לאחר ז' (או ה') אלפים שנה.

ט"ז: שבוע שבן דוד בא בו שנה א' וכו' שנה ב' וכו' (תאור של שנות צרות, רעב ומלחמות, וגם שנים טובות), בשביעית מלחמות, במוצאי שביעית בן דוד בא. וכו'. ששת אלפים שנה הוא העולם ואחד (או ב' אלפים) חרב. כשם שהשביעית משמטת שנה אחת לו' שנים, כך העולם משמט אלף שנים לו' אלפים שנה. וכו'. ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו, וכו'. —ירר' ברכ' ב' ד: אין ישראל נגאלין אלא בשביעית. —ועין ט"ז צ"ט כל המאמרים על ימות המשיח ועל הדור שבו בא בן דוד.

שם ותנ' עקב ז: כמה ימות המשיח? (לפי דעות שונות): מ' שנה, ק' שנה, ת"ר שנה, ת' שנה, אלף, ז' אלפים, ב' אלפים שנה, ואחר ימות המשיח בא העולם הבא וכו'. ועי"ש הפסוקים המשמשים סמך לכל הדעות האלה.

י"ש ישע' תצט בשם פסי' רבתי: צפה הקב"ה בדורו של משיח ובמעשיו קודם שנברא העולם וגנוז למשיח ולדורו תחת כסא

ערכין י: צלצול של נחשת ומכתשת של נחשת – אלו שני כלים נשתתרו ממקדש ראשון ונתפגמו ולא היתה להם ארוכה.

סוכה מט: שיתין (רש"י): חלל שתחת המזבח כנגד מקום הנסכים) מששת ימי בראשית נברא.

אבות ה' ט: בד' פרקים הדבר מתרבה: ברביעית (בשנה ד' של שבוע השמיטה) מפני מעשר עני שבשלישית (עין דב' כ"ו יב יג); ובשביעית מפני מעשר עני שבששית (מעשר עני מצותו בב' שנים אלו); ובמוצאי שביעית מפני פרות שביעית; ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה מפני גזר מתנות עניים.

ב"ב קסד: אינו דומה זמנו של שטר פשוט לזמנו של שטר מקושר: פשוט – מלך (המלך) שנה מונין לו שנה, שתיים מונין לו שתיים; מקושר – מלך שנה מונין לו שתיים, שתיים מונין לו ג'. – שטר מקושר הוא שטר הנכתב באופן מיוחד ותפור בכפליו, והוא תקנת חכמים, ועל טעם התקנה ואופן כתיבתו עין ב"ב ריש פרק י' ורש"י שם.

תנ' אחרי מות יא: למדה תורה דרך ארץ: אם יהיה לאדם מישראל עשרה ליטרין כסף יהא אוכל ירק בקדרה, ואם יהיה לו כ' יהא אוכל באלפס, ל' ליטרין – יהא אוכל ליטרא של בשר משבת לשבת, ואם יהיה לו נ' יהא אוכל ליטרא של בשר בכל יום ויום. וכל כך למה? כדי לחוס על נכסיהן של ישראל.

משנה ע"ד א' ג: ואלו הן אידיהן של עובדי גלולים (עכו"ם, גויים): קלנדס וסטרנלייא (בבלי בשבוס: סטרנורא) וקרטסים (וקרטסיים), ויום גינוסאי של מלכים ויום הלידה ויום המיתה. ירר ע"ז א' ב: רב אמר „עדיהן“, לפי הכתוב ישע' מ"ג ט: „יתנו עדיהם“; ושמואל אמר: „אידיהן“ לפי דב' ל"ב לה: „כי קרוב יום

הכבוד שלו וכו'. אמר משיח: שמא אותו צער (לפני הגאולה שגורת עלי) שנים רבות הן? אמר לו הקב"ה: חייך וחיי ראשך, שבוע (ז' שנים) גזרתי עליך וכו'. אמרו: שבוע שבן דוד בא בו מביאין קורות של ברזל ונותנים לו על צוארו וכו' והוא צועק ובוכה וכו': כמה יהא רוחי וכו' לא בשר ודם אני? באותה שעה אמר לו הקב"ה: אפרים משיח צדקי, כבר קבלת עליך מששת ימי בראשית, עכשו יהא צער שלך כצער שלי, שמיום שעלה נבוכדנאצר הרשע והחריב את ביתי וכו' לא נכנסתי לכסא שלי וכו'. שנה שמלך המשיח נגלה בו כל מלכי אומות העולם מתגרים זה בזה וכו' (תאור מלחמת עולם). ולא כגאולה ראשונה גאולה אחרונה, כי ראשונה היה לכם צער ושעבוד מלכויות אחריה, אבל גאולה אחרונה אין לכם צער ושעבוד מלכויות אחריה. – עתידין אבות העולם לעמוד בניסן ואומרים לו: אפרים משיח צדקנו, אע"פ שאנו אבותיך אתה טוב ממנו.

ירר שביעית ד' ה: המת בו' שני גוג אין לו חלק לעתיד לבוא.

תנ' שופטים ט: עתיד הקב"ה להראות כבודו לכל באי עולם ולהוריד כסאו באמצע הרקיע וחזור ומניחו במקום שחמה זורחת בתקופת תמוז וחזור ומניחו במקום שחמה זורחת בתקופת סבת.

ירר מעשר שני ה' ב: בית המקדש עתיד להבנות קודם מלכות בית דוד.

ענינים שונים

סוטה מח: שמיר שבו בנה שלמה ביהמ"ק מששת ימי בראשית נברא. (האבנים) כותב עליהן בדיו ומראה להן שמיר מבחוק והן נבקעות מאליהן כתאנה זו שנבקעת בימות החמה ואינה חסרה כלום, וכבקעה זו שנבקעת בימות הגשמים ואינה חסרה כלום.

אדם. (שם המעשה על „קלנדס אדם הראשון התקינו" וכו' עין בספר זה עמ' 11). קלנדס לפני תקופה ח' ימים, סטורנלייא לאחר תקופה ח' ימים (ובגבלי להפך, כראוי להיות, כמבואר למטה). אמר ר' יוחנן: פרוקטו ראשה של תקופה. ג' זמנים בבבל: מהורי וכנוני וכנוותה; ג' זמנים במדי: נוסרדי ותירייסקי ומהירקנה. נרוס בב' באדר בפרס. בכ' באדר במדי. בבלי ע"ז ח. – יא: קרטסיס' – יום שתפסה בו רומי מלכות: אחת בימי קלפטרסא המלכה, ואחת בימי יונים, גינוסיא' – יום שמעמידן בו את המלך. (ועין שם יא וברשי' תאור חג ברומי שעושין אותו אחת לע' שנה ומשתמשים בו לשם מסוה בקרקפו של ר' ישמעאל כהן גדול). הני דרומאי, ודפרסאי מאי? מוסרדי וטורייסקי מוהרנקי ומוהריין. הני דפרסאי ודרומאי, דבבלאי מאי? מוהרנקי ואקניתיה בחנוני ועשר באדר.

ב א ו ר: המלה „אידיהן" נזורים הבלשנים מ„עדי" בערבית ו„עאדא" בסורית, שמשמעותה: חג, מיעד, ובדומה לה בארמית: ערן, בעברית: מועד; אבל אפשר כמובן שהמשנה התכוונה למלה „אידיס" הרומית (כמו במלים „קלנדס" ו„סטורנלייא" שהן רומיות), המסמנת את יום מלוא הירח, שפעמים היה נופל ביום יג' ופעמים ביום ט"ו בחדש הרומי, ומשום שהיו מכריזים עליו מראש, וביחד עם זה הכרוזו החגים הבאים אחריו, לכן הוסב במשנה לשם כולל לכל החגים של הנויים, ומשעם זה נחלקו רב ושמואל, אם יש לקרוא „עדיהן", או „אידיהן". – חג ה„סטורנליות" הוחג ברומי ביום יז' ברצמבר, והתקופה נחשבה ביום כ"ה ברצמבר, ולפי זה נכונה נוסחת הגבלי: „סטורנלייא ח' ימים לפני תקופה". בשם „קלנדס" נקרא כלוח הרומי יום א' של כל חדש יום ראית הירח החדש, אבל פה המדובר הוא

על יום א' לינאר, והשעור (שוב לפי הגבלי): „קלנדס ח' ימים לאחר תקופה" הוא בקרוב, כדי להשוותו לח' ימים לפני תקופה. – ברבר המלה „פרוקטו" עין חיי בורנשטיין: „התקופות והתפתחותן" (ורשה, תרפג). עמ' מז–מט, ששם הוא מנתח וסותר את פרושיהם של כל המפרשים והבלשנים למלה זו ומביחה ש„פרוקטו" היא המלה היוונית „פארקטוס", שמשמעה: חוק, מלבד; וכונת ר' יוחנן היא. שחוק משני החגים הנזכרים, „סטורנלייא וקלנדס" ח' ימים לפני וח' ימים לאחר תקופה, יש לרומים עוד חג אחד שעבר אליהם מידי עמי סוריה, הנופל ביום התקופה נופו, והוא החג של כ"ה ברצמבר, שהוחג ברומי האלילית לאלהי השמש, ואחר כך נהפך לחג לדת הנוצרי הירוע. – נרוס' הוא יום ראש השנה (או תחלת האביב) לפרסים ולמדיים. – ביחס לשאר המלים הזרות במאמרים הנ"ל, המסמנות את שמות החגים הפרסים, הגבליים והרומים, השתדלו הבלשנים ובעלי המלוניס לפרשן לפי שרשיהן בלשונית העמים, אבל פרושיהם לא תמיד נכונים, ונס הוכרחו להשאיר כמה מלים בלי פרוש, שכן לא מצאו להן שורש בשום לשון; ואולם מתיך עיון וחפוש בשיטות הלוח של עמים שונים בימי קדם באתי לידי מסקנה, שכל המלים האלה המנויות להלן אינן שמות חגים, כי אם שמות חרשים של עמים שונים בארצות הסמוכות לארץ ישראל ולבבל שנמצאו אז תחת שלטון רומי. כמה מן העמים ההם קבלו את שמות חרשיהם מכבל, וכמה – מפרס, ואצל אחדים מהם, עד כמה שנשאר שריד ללוחותיהם, משמשים לפעמים אלה ואלה בערבוביה כשרידים מוזמן יותר עתיק; וכונת התלמוד היתה לכנות את שמות אותם החרשים שהיו ידועים ביותר בימיהם בארצות השכנות, שבהם הוחגו חגים אליליים גדולים ומפורסמים. הנה כן אנו מוצאים ברשימת חרשי הסורים לש' חרשים את שמות

כלה משובשת (גם לפי דעת בעלי המלוניס). לפי השאלה צריכה החשובה למנות גם חדשים פרסיים וגם בבליים; ואפשר שפה נשנו אותם החדשים הבבליים המנויים בירושלמי: מהורו או מוהרין כונוי וכנוותא, ועליהם נוספה המלה, ואקניתיא, שאולי גם הוא שם חדש בבלי; בלוחית בבלויות של הדינסטיה השלישית נקרא החדש השביעי בשם א-קי-טי, וחוא חג ראש השנה, ושם זה אולי נשאר כשריד בלוח אחד העמים בימי התלמוד. ואח"כ באה רשימת החדשים הפרסיים כדלעיל, והמלה מהירקני נשתבשה שוב למהירקני. וכן גם למלה בחנוני לא מצאתי דמיון אלא בלוח הפרסים: החדש ה"א נקרא בפרסית העתיקה בשם נוהמטה, בפרסית האמצעית: ווהומן ובפרסית החדשה: בהמן (בהמן). ועשר באדר נשתבש כפי הנראה משם החדש הפרסי ה"ב: אספנדראד המקביל לאדר.

ירושם: מלכות מצרים ומלכות רומי היו עושין מלחמה אלה עם אלה, אמרו: עד מתי אנו הורגין בפולמוס זה? בואו ונתקין שכל מלכות שתאמר לשר צבא שלה: "פוד על חרבך" וישמע לה, תתפוס המלכות תחלה. (שר צבא) של מצרים לא שמע להן. של רומי היה שם איש אחד זקן ושמו יינובריס, והיו לו שנים עשר בניס; אמרו לו: שמע לנו ואנו עושין בניך דוכסין ואיפרכין ואיסטרטליטין. ושמע להם. משום זה קוראים לו: "קלנדס יינובריס" (ראשון לינואר). ומן היום שלאחריו מתאבלים עליו וכו'.

ב"ר ע"ח: בנהוג שבעולם פועל עושה מלאכתו עם בעל הבית ב' וג' שעות באמונה, ובסוף הוא מתעצל במלאכתו. הענין ל': כמה תסיסת היין? ג' ימים.

שהש"ר ג' יז: "זהב מזוקק", דה"א כ"ח יח — מסמינין אותו בזבל ז' שנים ויוצא מזוקק.

החדשים הבבליים ניסן, אייר, תמוז, אב, אלול, תשרין א', תשרין ב', שבט ואדר, אבל חדש סיון נקרא בשם הוירן, וכסלו ושבת נקראים בשם פִּנוּן א' וכנון ב' (ובלוח של הליופוליס רק, כנוי לשבת, ובלוח של תמור, כנוי מכון למרחשון). והם הם החדשים, כונוי וכנוותא שביד, שגם בעלי המלוניס פרשים כראשון וכאחרון והקבילום בצדק לרצמכר ולינואר. המלה, כנון היא המלה: כינו, כינונו, שריד מלוח בבל העתיקה, בטרם שהונהגו שם השמות תשרי וכו'. שריד כזה הוא כפי הנראה גם מהורו מן החדש "מהור איִלְנו" שבלוח בבל הקדומה מאד, אעפ"י שער עכשו לא עלה בידו למצוא בלוח אחד העמים שבימי התלמוד. וככה נתפרש יפה המאמר בירושלמי, ג' זמנים בבבל: מהורו וכנוני וכנוותא, שכלם הם שמות חדשים בבליים; ודוק בלשון: ג' זמנים, שהמדובר הוא לא על החגים נופס, כי אם על עונות הטנה, שבהן מצויים החגים. — שמות ג' הזמנים במדי יודעים מן הלוח הארמי העתיק (האלילי), שקבלוהו בזמן קדום מאד מן הפרסים, והם: נוסרדו — נוסרדו, החדש הראשון; תירייסקו — תרי או טיר, הוא החדש הרביעי (תסוקקי בארמנית; ארבעה); מהירקני — מהקני (מקני) — החדש השביעי, — וכל השמות האלה ממוצא פרסי הם. — המאמר בבבלי: הני דרומאי, ופרסאי מאי? יש לפרשו (בצורה הפרושה המקובלת) כך: מה הם שמות הזמנים של העמים המשעבדים לרומא שמוצאם (של הזמנים) הוא פרסי? והתשובה היא כנראה משובשה, ויש להגיה, נוסרדו במקום, מוסרדו וגם מהירקנה במקום, מהירקני כמו בירושלמי, ומהירין יש להעביר למאמר הסמוך, לרשימת שמות הזמנים הבבליים, שכן, מוהרין הוא כפי הנראה מהורו או מהורו, החדש הבבלי הנוכח לעיל. ואח המאמר האחרון יש אולי לפרשו כך: מה הם אצל העמים הרומיים שמות החדשים שמוצאם מפרסית ומבבליית? והתשובה

מלכיצדק, ברי יד ית) וכו'; מיד נתנה
(הקב"ה את הכהונה) לאברהם.

י"ר תענית ד' ב ובר' צ"ח יג: מגלת יוחסין
מצאו בירושלים וכתוב בה: הלל מרוד,
ר' חייא רבה מורע שפטיה בן אביטל
(בן דוד, ש"ב ג' ד), דבית כלבא שבוע
מדכלב, דבית ציצית הכסת מן דאבנר,
דבית כובשין (קוביטין) מן דאחאב, דבית
יצאה (יצף) מן דאסף, דבית יהוד מן
צפורן, דבית ינאי מן דעלי, ר' יוסי
בר חלפתא מן דיונדב בן רכב, ר' נחמיה
מדנחמיה התרשאתא. — תענית יב: אמר ר'
אליעזר בן צדוק (ובירר' מגלה א' ד: לעזר
בי ר' צדוק; ובירר' תענית ד' ד: ר' לעזר בי
ר' יוסי): אני מבני בניו של סנאב
(ובשאר המקורות: סנאה, סנואה, נח
י"א ט: דה"א ט"ז; ועין ערובין מא' תוספות
„מבני") בן בנימין, פעם אחת חל ט' באב
להיות בשבת ודחינהו לאחר השבת
(למוצאי שבת) והתענינו בו ולא השלמנוהו.
מפני שיום טוב שלנו היה (לפי משנה
תענית ד' ה היה יום י' באב יום העצים
של בני סנאה בן בנימין).

גדה מו: אמר ר' יוחנן: מאן תנא
„סדר עולם"? רבי יוסי. והגמרא מסיקה
כי רבי יוסי „תני לה ולא סבר לה”,
כלומר הכניס בה גם דעות אחרים
המתנגדות לדעתו.

במיר ד' ו: (מקוצר) בתחלה היו
הבכורות משמשין (במקום כהנים) עד
שלא עמד שבט לוי. טול מתחלת ברייתו
של עולם: אדם הראשון היה בכורו של
עולם וכיון שקרב קרבנו לבש בגדי
כהונה גדולה, שנאמר, ברי ג' כא: „ויש
ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור
וילבישם” — בגדי שבת היו, והיו הבכורות
משתמשין בהם. כיון שמת אדם מסרן
לשת, שת מסרן למשותלח. כיון שמת
מתושלח מסרן לנח; מת נח ומסרן לשם
(אעפ"י שלא היה בכור, אלא מפני
שששלח האבות עתידים לעמד ממנו);
מת שם ומסרן לאברהם (אף הוא
לא היה בכור, אלא מפני שהיה צדיק),
מת אברהם ומסרן ליצחק; עמד יצחק
ומסרן ליעקב (שנטל את הבכורה מעשו);
ורק ממעשה העגל נתמנה שבט לוי
לכהונה במקום הבכורות. — ובצדק הקשה
בעל „משפחת סופרים” (עמ' 90), כי שם שנולד
א'דנ"ח וחי ס' שנה, ואם כן מת ב'קנ"ח,
מת ל"ה שנה לאחר שמת אברהם,
שנולד א'קמ"ח ומת בן קע"ה שנה בשנת
ב'קכ"ג לאדם. ומשום זה יש להגיה
במקום, מת שם' — או: שם מסרן לאברהם,
כמו לעיל: שת מסרן למשותלח'; או:
עמד שם' וכו' כמו להלן; עמד יצחק'
וכו'. בי: וראיה מנדרים לב, ששם אמור:
בקש הקב"ה להוציא כהונה משם (הוא

השמטות

לעמוד 8 טור א, לאחר שורה 4 :
 ב' א' ב' : „וחשך על פני תהום” —
 ח' ויקהל ו' : רבי יהודה אומר: החשך ברא
 הקב"ה תחלה ואח"כ ברא את העולם.
 ורבי נחמיה אומר: העולם ברא הקב"ה
 תחלה ואח"כ ברא את החשך.
 ויק"ר ליו' א' : ר' יוחנן אמר בשם חכמים:
 לבריאה שמים קדמו ולשכלול הארץ
 קדמה.

לעמ' 9, לסוף ערך גיהנם:
 ועין פס' נד. ע"ד יום ברייתו של אור
 של גיהנם. — שהשיר ר' יד' : כל עולם (שארכו
 מהלך ת"ק שנה ורחבו מהלך ת"ק שנה)
 הוא אחד מארבע מאות שנה לגיהנם,
 ומוצא הלוכה של גיהנם ב' אלפים מאה
 שנה, מצינו שכל העולם כלו ככסוי
 קדירה לגיהנם, ועולם אחד בס' בעדן,
 ועדן אין לה שיעור.

עמ' 9, טור ב', לאחר שורה 3 :
 במ"ר י"ב י' : ברא חמה וירח על מליאתן.
 לעמ' 10, לערך כ"ט באלול :
 ב"ר ג"י : ר' חנינא אמר: בה' נבראו
 המלאכים, כמו העופות, ב' א' כ', שכן
 אמור במלאך, ישע"ר ב' „ובשתים יעופף”.
 לעמ' 10, טור ב', לאחר שורה 12 :

יש תה' תשיב (ועין משלי תתקל"ה) : כשברא
 הקב"ה את עולמו עשה שלום בין
 עליונים לתחתונים: ביום א' ברא מן
 העליונים ומן התחתונים (שמים וארץ),
 ביום ב' הרקיץ מן העליונים, ביום ג'
 המים מן התחתונים, ביום ד' : יהי
 מאורות' בעליונים, ביום ה' : ישרצו
 המים' בתחתונים, ב' ברא את האדם

גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים.
 ב"ר ב' יד' : „פרת” — ב"ר ט"ז ו' : „פרת'
 שמפרה והולך: אדם נוטע בו נטיעה
 והיא עושה לל' יום, זורע בו ירק והיא
 עומדת לג' ימים.

לעמ' 13, לערך רל"ה:

בב"ר כג ט, ב"ר ו' שהשיר ב' ו' איכה רבתי
 א' נט ובכמה מקומות אחרים מדובר על „דור
 אנוש” שמרד בהקב"ה, והוא העבירו
 מן העולם (ובמקומות אחרים: במים)
 כמו את דור המבול ודור הפלגה.

לעמ' 16, לערך א"בנ"ז:

ב"ר ח' יג' : „יהי באחת ושש מאות
 שנה בראשון באחד לחדש” — ב"ר י'
 מחולקים ר' מאיר ור' אלעזר בפרוש
 הכתוב הזה: לפי ר' מאיר המלה, שנה'
 נמשכת למ"ה, באחת' ומכיון שאנו
 עומדים ביום א' של השנה: בראשון
 באחד לחדש', ובכל זאת הכתוב קורא
 לה, שנה', הרי שיום אחד בשנה חשוב
 שנה; ולכן אם דרוש לנו לפי הדין
 פר בן ג' שנים, דיו שיהא בן כ"ד
 חדש ויום אחד. ואלו לפי ר' אלעזר
 המלה, שנה' נמשכת, לשש מאות', שהרי
 לא כתוב „בשש מאות ואחת שנה",
 והמלה, באחת' משמעה רק תחלת השנה;
 כנגד זה, מן המלים, בראשון באחד
 לחדש' ברור, כי אעפ"י שאנו עומדים
 בא' לחדש הוא קורא לו, חדש', הרי
 שיום אחד בחדש חשוב חדש, ואם יום
 אחד בחדש חשוב חדש, ל' יום בשנה
 (חדש) חשובין שנה, שכן החדש מצטרף
 מימים והשנה מחדשים („חדש למניינו

לעמ' 50 :

החדש הזה לכם – מכילתא דרשב"י: לא מנו בו (בחדש ניסן) אבות הראשונים. יכול לא מנו בו אבות הראשונים שהרי לא נתנה תורה בימיהם, אבל משנתנה תורה ואילך יהיו באי בראשית מונין בוז תלמוד לומר, לכם: אתם מונין בו ואין באי בראשית מונין בו (לפי המפורש במכילתא משמעו: נמצינו למדין שישראל מונין ללבנה והגויים לחמה; אבל פה אין כונה זו נפרח כל צרכה, ואפשר שפרושו הוא: אפילו לאחר שנעשה ניסן לפי התורה ראש לחדשים אין מנין השנים מבראשית מחדש ניסן אלא מתשרי).

לעמ' 51 טור א, לשורה 17:

יאלם איתו ענין נמצא גם בזה דף פ"ה א, ושם אמור לא כי בימי צדקיהו חסר אורה של לבנה (שזה הומה ללבנה ביום ל' לחדש), כי אם בימיו של צדקיהו נפגם הירח (זה הומה ליום י"ז בחדש, לאחר מלואו ביום ט"ז), ולפי"ז הוא מונה שם י"ז מלבים (בין ישר) מרחבם ועד צדקיהו (חוק מיואחז, וייקח ויזיכין), והחשבון עולה יפה.

לעמ' 110, לסוף ערך ב'ף'יא :

מקור המאמר המובא שם מ"ש שופע עא הוא ביר"י סוטה א' ה, ושם בפסוק שופט' ט"ו כ המצוטט שם כתוב, ארכעיך שנה" במקום, "עשרים שנה" שבכתבי הקודש שלנו, ותוספות, מעבירם שבת נה (ועי"ש גם רש"י) מביאין מזה ראיה על שנויי נוסחיות בתנ"ך של חו"ל; אבל נראה כי לפני בעל י"ש היה נוסח ירושלמי מתוקן ועין "משפחת סופרים" עמ' 144.

לעמ' 129, לסוף הערה א :

המשך להערה זו ראה בעמ' 177, מן הדבור המתחיל שם בסוף טור ב.

ושנה למנוייה". ולכן אם לפי הדין דרוש לנו פר בן ג' שנים הוא צריך להיות לפחות בן כ"ד חדש ול' יום. — וס"ע ג אומר על כתוב זה: מקצת החדש ככלו, למדנו שכיון שנכנס יום אחד בחדש מונין אותו חדש שלם, וחדש אחד נכנס בשנה מונין אותה שנה שלמה, שמקצת החדש ככלו ומקצת השנה ככלה.

לעמ' 22, לערך ב'כ"ג–ב'ל"ב :

ב"ר מ"ה ב: הגר בתו של פרעה היתה, וכיון שראה פרעה מעשים שנעשו לשרה בביתו (עין בר' י"ב יז–יח), נטל בתו ונתנה לו: מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר, ואף אבימלך (בר' כ' ג–יח) נטל בתו ונתנה לו.

י"ש איוב תתקד: ג' נשים נשא אברהם, שרה בתו של שם, קטורה בתו של יפת, הגר בתו של חם.

לעמ' 26, לסוף ערך העקדה:

בר' כ"ב יז: "ארבה את זרעך ככוכבי השמים" – י"ש מ"א קצו: ונמשלו לכוכבים, מה כוכבים אינם שולטים אלא בלילה, כך ישראל אינם מושלים בתורה אלא בלילה וכו'.

לעמ' 28, טור א שורה 12 מלמטה:

וכן הוא ביר"י שבת י"ז א: קצ"ה פרשיות שכתוב בתורה דבר אמירה צווי וכו'; ולפי"ז הכונה היא לא לפרשיות שלמות שבתורה, שמספרן בספרינו הוא קפ"ז, אלא לכתובים שיש בהם מלשון דבור, אמירה וצווי של ה'. ועין בפרוש, נחלת יעקב' למס' סופרים שם; אבל פרושו דחוק, לתחלת עמ' 43 טור א:

ובעל "משפחת סופרים" עמ' 112 רואה להוכיח ממדרש תהלים ק"ג, כי גם הפרקים ק"ג וק"ד נחשבו לפרק אחד, שכן המדרש מונה שם ה' פעמים, "ברכי נפשי" ואינם ה' אלא בשני הפרקים יחד.